‘De umlaut van *a* in ripuaries- en salies-frankiese dialekten van België en Nederland’

N. van Wijk

bron

N. van Wijk, ‘De umlaut van *a* in ripuaries- en salies-frankiese dialekten van België en Nederland.’ In: *TNTL* 33 (1914), p. 203-247.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/wijk002umla01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

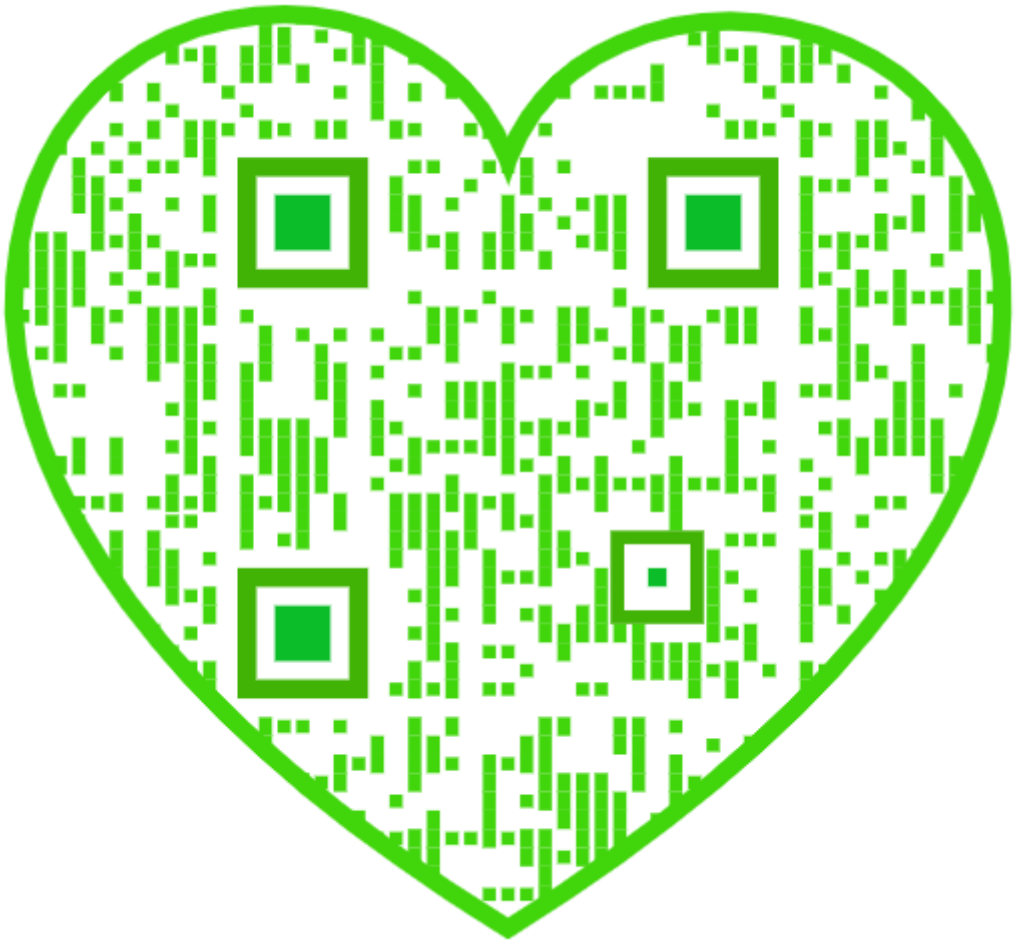

De umlaut van *a* in ripuaries- en salies-frankiese dialekten van België en Nederland.

Grootaers geeft in § 10, 1° en § 11, 1° van zijn studie 'Het dialect van Tongeren', Leuvensche bijdragen 8, blz. 137 resp. 139 ondubbelzinnige voorbeelden, waaruit blijkt dat de umlaut van germ. *a* in dit dialekt in open syllaben als *ié*^{2}, in gesloten als *é*^{2} optreedt[1]. Ofschoon deze voorbeelden geen nadere toelichting vereisen, druk ik ze toch nog eens af[2], ten einde mijn lezers de vergelijking met de verderop te noemen woorden met afwijkende klankrepresentatie gemakkeliker te maken: *bié*^{2}*.k* 'beek', *ié*^{2}*χ*[3] 'egge' (= ohd. *egida*), *ié*^{2}*.ls* 'els', *ié*^{2}*.zel* 'ezel', *kié*^{2}*.ver* 'kevie', *pié*^{2}*.tere* 'peter' (lat. *patrinus*), *sié*^{2}*.pe* 'schepen'; *bé*^{2}*d* 'bed', *bé*^{2}*.ste* 'beste', *dé*^{2}*.ke* 'dekken', *dé*^{2}*.ke* '(bedde)deken', *é*^{2}*l* 'el', *hé*^{2}*χ* 'heg', *hé*^{2}*.χ*(*t*) 'hecht' (blijkens 't toegevoegde ohd. *hefti* blijkbaar het znw.), *hé*^{2}*.ke* 'hek', *hé*^{2}*l* 'hel', *hé*^{2}*lf*(*t*) 'helft', *ké*^{2}*.lek* 'kelk', *ké*^{2}*.tel* 'ketel', *ké*^{2}*.tel* 'keten', *kré*^{2}*f*(*t*) 'kreeft', *lé*^{2}*ge* 'leggen', *lé*^{2}*.ste* 'laatste', *né*^{2}*.t* 'net', *né*^{2}*.tel* 'netel', *sté*^{2}*le* 'stellen', *sé*^{2}*l* 'schil', (*ver*)*té*^{2}*le* '(ver)tellen', *wé*^{2}*g*^{2} 'wegge', *wé*^{2}*.ker* 'wekker', *zé*^{2}*.te* 'zetten'. In dezelfde §§ onder andere nrs. worden

1) '*é*^{2} is de korte wijde middelvoorklinker (mid front wide)', '*i* is de korte wijde bovenvoorklinker (high front wide)' (t.a.p. blz. 114).

2) Behalve *lié*^{2}*.χ* 'laag', immers dit heeft geen germ. *a*, maar ē, wgerm. ǣ. Een verklaring van 't opvallend vokalisme in het Tongerens (: *kḗs* 'kaas' enz.; § 13, 3°, blz. 145) behoef ik in dit verband niet te geven; voor wie de kwestie interesseert, wijs ik er op, dat 't Aalsts een dgl. afwijking vertoont (*liih: keɪs* Colinet, leuv. bijdr. 1, 21, § 8, 4°), maar niet het Leuvens (*liih̥: ḳies*; Goemans, Leuv. bijdr. 2, 28, § 11, 3°) en ook niet het Maastrichts (*lieg: kies*; Houben, Het dialect der stad Maastricht § 111).

3) Voor de scherpe spirans wordt uit typografiese overwegingen een ander teken gebruikt dan de gemodificeerde *h* van Grootaers.

nog de volgende woorden vermeld, die ook hierbij horen: *ié*^{2}*k* 'edik', *ié*^{2}*.l* 'smaakvol gekleurd' (*edel*) § 10, 4°, *a*[1)], *smé*^{2}*.lte* 'Smelten' (formeel waarschijnlik = ohd. *smelzen*[2)], zwak en trans., vgl. het Tong. praet. *smé*^{2}*lde* naast *smo.lt* blz. 333, § 76) en *tré*^{2}*.ke* 'trekken' uit **trakjanan* § 11, 3°, *b*, met *jé*^{2} ('verkorting van *ié*^{2}'): *wjé*^{2}*de* 'wedden' (blz. 138, onderaan), - en uit het glossarium zouden nog meer voorbeelden zijn aan te halen.

Wanneer we nu, na deze ontwikkeling van de umlauts-*e* gekonstateerd te hebben, § 8 en § 9 van Grootaers' onderzoeking doorlezen, dan zien we, dat ook *è*, bij rekking in open syllaben of anderszins *ȅ*[3)], die de gewone representanten zijn van de germ. *ë*, in meerdere gevallen uit *a* vóór volgende umlautsfaktor zijn voortgekomen. Grootaers heeft niet uitgemaakt, in welke gevallen deze klankontwikkeling heeft plaats gehad, de talrijke voorbeelden echter, die hij geeft, staan ons toe, regels vast te stellen. Ik hoop dat hier te doen, daarbij gebruik makend van al de door G. in § 8 en 9 geciteerde woorden, voorzover hun *è*, *ȅ* op germ. *a* teruggaat, en dat gehele materiaal vermeld ik, elke vorm in de kategorie, waar hij tehuis behoort. Van Grootaers' klassifikatie wijk ik af, maar ik draag zorg er voor, dat ik geen vorm met oude *a* oversla, ook al zijn de *è*, *ȅ* niet door *i*-umlaut te verklaren.

Een aparte klasse vormen die woorden, waar op de oude *a* een *r* volgt: deze vertonen zonder uitzondering *è*, *ȅ*, 't zij dan dat de *e*-klank ontstaan is onder invloed van de verbinding *r* + gutturaal of labiaal, 't zij dat we met umlaut te doen hebben. Voor de palatalisering vóór *r* + gutt. en lab. verwijs

1) Hetzelfde resultaat bij *g*-syncope: *hè lié*^{2}*.d* = mnl. *hi leget, hè eié*^{2}*.d* = mnl. *hi seget*, t.a.p. sub *b*.
2) Verder dan een 'waarschijnlik' durf ik niet te gaan, hoewel voor korresponderende hd. dialektvormen dezelfde verklaring gegeven is (Luick, Beiträge 11, 495, 502, 510, Heimburger, ib. 13, 221); want vóór *l*-groepen komen meer afwijkingen voor: zie blz. 229 over Leuv. *élem*.
3) De korte resp. lange 'wijde benedenvoorklinker (low front wide)' (t.a.p. blz. 114).

ik naar Tijdschrift 30, 81 vv., wat 't Tongerens betreft spesiaal naar blz. 94; de voorbeelden vinden we bij Grootaers § 8, 3°: *bè.reχ* 'barg', *dè.rem* 'darm', *è.ref, è.rem* znw. (waarbij *è.lever* 'armvol' < **è.rvel* < **è.remvol*), *è.rem* bnw., *kè.rep* 'karper', *pè.rek* 'park', *stè.rek* 'sterk', *tèref* 'tarwe', *vèref* 'Verf', *vè.reke* 'varken', *wè.rem* 'warm', *zè.rek* 'zerk', *zwè.rem* 'zwerm'. Onder deze woorden zijn er een paar (*è.ref, vè.reke*), die na de labiaal resp. gutturaal een umlautsfaktor hadden, maar dat is hier van geen belang: vóór *r* + lab. en gutt. is *a*, met of zonder volgende umlautsfaktor, gepalataliseerd - en samengevallen met de germ. *e*. Zo luiden bijv. *bè.reχ* 'mons' en *bè.reχ* 'verres castratus' volmaakt gelijk en van *gè.rem* 'garm' is het op grond van de Tongerse vorm niet uit te maken of het oude *a* dan wel *e* heeft; ook beschik ik over geen andere gegevens hiervoor: daarom liet ik hierboven dit woord weg, dat door Grootaers onder de woorden met *a* vóór *r* + gutt. en lab. wordt opgegeven. Nog een paar andere woorden liet ik weg, nml. *mèr* 'merrie', welks *è* niet aan de *h*, die eens op de *r* volgde, maar aan de *i* is toe te schrijven (vgl. reeds ohd. os. *meriha*) en *kè.tele* 'flarden' (mv.), *verkè.teld* 'aan flarden gescheurd': deze woorden met op de *r* volgende *t* vermeldt Grootaers ten onrechte in deze samenhang; vgl. in de eerste plaats Kil. *kértelen* in de bet. 'fimbriare' met *kertelinghe* 'fimbriae' en zie over de vermoedelike grondvorm Franck^2 s. v. *kartelen*. Met meer recht had Grootaers een enkel woord mogen wijden aan *kérme* 'kermen', dat in het glossaar Leuv. bijdr. 9, 141 vermeld wordt en dat een vokaal vertoont, die blijkens § 12 overigens alleen vóór *n*-verbindingen en in enige gevallen van vokaalverkorting voorkomt. Ik moet bekennen de *é* van dit woord niet te begrijpen, in ieder geval echter blijft trots *kérme* *è* de gewone, regelmatige representant van *a* vóór *r* + lab. en gutt.. Bij de woorden met *è* sluiten zich met gerekte vokaal aan *ə̀.rt* 'erwt'[1] (§ 9, 2° *b*, b)

1) Dit woord vertoont in al onze dialekten de vóór *r* + lab. klankwettige vokaal. Zie Tijdschr. 30, 94 met de noot.

en *mə̀.rt* 'markt'[1] (§ 9, 4°, Aanm. 2); ook *sə̀.ver* 'scherf' naast *sè.ref* (t.a.p.)? Zie Franck^2 s.v. *scherf*.

Ook bij palatalisering door *i*-umlaut vinden we vóór *r* altijd *è*, è en nooit *é*^{2}, *ié*^{2}. Een voorbeeld noemden we reeds: *mèr* 'merrie' andere vindt men § 9, 2°, *b*, a: *nə̀.re* 'dorsvloer', *tə̀re* 'teren'[2], *vertə̀.re* 'Verteren', *gewə̀.r* 'geweer', *hem wə̀re* 'zich weren', *və̀.r* 'voertuig' (Aanm. 1); 'nering' luidt *nə̀réŋ* (Leuv. bijdr. 9, 152). Een *e*-vokaal vóór *r* + dentaal mogen we niet verwachten; immers het Tongerens behoort tot die dialekten, waar niet-gerekte germ. *e* en *a*[3] voor deze konsonantgroep in een *a*-vokaal zijn samengevallen: *há.t* 'hart' evenals *zwá.t* 'zwart' (§ 4, 2°); zo ook *a* vóór oude umlautfaktor: *má.tele* 'martelen' (t.a.p.); wanneer we nu in § 8, 5°, *f* een meervoud *stè.t* aantreffen, naast het enkelvoud *stá.t* 'staart', dan hebben we hier niet met oude umlaut te doen (het woord is trouwens van ouds een *a*-stam: ags. mv. *steortas*), maar met de recente umlaut, die in dit dialekt nog als kenteken van de pluralis bestaat en waaraan zich de vokalen onderwerpen in die gedaante, die ze in het jongere Tongerens hebben: zo heeft *stɔ̀.f* 'staf, staaf' geen pluralis **stə̀f*, maar *stɔ̃f*; op dgl. wijze is ook *stè.t* een jongere umlautvorm naast *stá.t*; vgl. met hetzelfde vokalisme *bá.l* 'bal': *bèl* e.a. voorbeelden in § 60, blz. 275 v., en in § 8, 5°, *f: tà.k* 'tak': *tè.k*.

Hiermee nemen we afscheid van de *è, ə̀* vóór *r*; wanneer als umlautsvokaal voor deze konsonant *è, ə̀* optreedt, dan is die vokaalkleur een gevolg van de *r* evengoed als bij de *è;, ə̀* vóór *r* + lab. en gutt. We zullen zien, dat in de overige gevallen, waar we *è, ə̀* en niet *é*^{2}, *ié*^{2} vinden als umlautsvokaal van *a*, dit verschil als een chronologies verschil is op te vatten: *è, ə̀*

1) Over 't germ. *a*-vokalisme vgl. Tijdschr. 30, 85.
2) Mocht dit soms het ww. *teren* 'met teer inwrijven' zijn, dan hoort 't niet hierbij; dit heeft oude *e*.
3) De gerekte klinkers behandelt Grootaers § 20, 3° (*bɔ̀.d* 'baard' enz.) en § 10, 2°, *a* (*ié*^{2}*d* 'aarde', *pié*^{2}*d* 'paard' enz.).

is een jongere umlautsvokaal dan *é*^{2}, *ié*^{2}. Wanneer we aannamen, dat vóór *r* de umlaut in ons dialekt wat jonger is dan vóór de overige konsonanten, dan zou de *è, ȅ* vóór *r* op één lijn staan met die in andere posities. Laten we echter eerst aantonen, dat werkelik *è, ȅ* in die andere posities een jongere umlaut is[1)].

Wanneer we het blz. 203 v. meegedeelde lijstje woorden met *ié*^{2}, *é*^{2} doorlezen, dan zien we, dat dit allemaal woorden zijn, die van ouds door het taalgevoel niet of slechts in zwakke mate geassociëerd werden met andere vormen, waar de *a* bewaard was gebleven. In de meeste gevallen ontbraken dgl. vormen geheel; in gevallen als *dak: dekken* mogen we ze geheel negéren, in dit voorbeeld wegens de gespesialiseerde betekenis van *dak*: ook ons taalbewustzijn voelt hier het verband uiterst zwak, heel anders dan bij *lang: lengte* of *lang: lengen*. Oudnfr. **be*(*t*)*st* (nieuw-Tong. *bé*^{2}*.ste*) stond door zijn superlatief-betekenis veel verder af van het bijwoord **bat* (Limb. Serm. en elders *bat*), dan *betera*, dat evenals dit bijwoord komparatief was[2)]. *Helft* staat ook bij ons in zeer los associatief verband met *half*, heel anders dan *lang: lengte*. Dat *lest* 'laatst' vrij los is van zijn positief, zelfs van het bijw. *laat*, bewijst zijn onveranderd voortbestaan in onze nederlandse dialekten[2]). Bij verba als *leggen* kwamen wel is waar in het Onfr. en komen nog in het Tongerens praeterita en participia met 'rückumlaut' voor (Grootaers § 74, blz. 326 geeft op: *lā.χ*(*t*), *gelā.g*(*d*), *zā.χ*(*t*), *gezā.g*(*d*), *zá.t, gezá.te*), maar hier werden van ouds de praesentia en infinitieven zozeer als

1) Deze 'jongere' umlaut is niet te verwarren met de nog jongere umlaut, die op de deels sterk in timbre gewijzigde vokalen van jongere taalperioden werkt en wiens bestaan voor niemand meer een geheim is. Ik noemde reeds als voorbeeld *stȍ.f: stȏf*. In die gevallen, waar deze 'allerjongste' umlaut een bewaard gebleven *a*-vokaal treft, levert hij dezelfde klank op als de oudere umlaut, die we hier in tegenstelling tot een nog oudere als 'jongere' betitelen, bijv. *stè.t* Een contemporaine umlaut-in-wording hebben we in *ha*^{i}*.tşe* 'hartje', *pa*^{i}*tşe* 'paadje' en dgl. (§ 7).

2) Trouwens de *é*^{2} zou ook aan de neiging van *s*-verbindingen om *ẻ* en niet *ë* vóór zich te hebben, toegeschreven kunnen worden. Zie blz. 221 v.

de hoofdvormen gevoeld, dat hun vokalisme bezwaarlik aan de invloed van de andere vormen kon onderworpen wezen; wij vinden dan ook in oude taalperioden (zo in het Ohd.) nooit afwijkingen in het praesensvokalisme, terwijl tweeërlei praeteritum absoluut geen zeldzaamheid is (zie bijv. Franck, Altfränkische Gramm. blz. 243 v.).

Stellen we hiernaast nu de vormen met umlauts-*ḕ* en *-è: bḕ.ter* (§ 9, 2°, *b*, a): oudnfr. en nog mnl. stond hiernaast het bijw. *bat*. Dit verhinderde een tijdlang de umlaut ofte wel veroorzaakte het opkomen van een vorm met jongere umlaut naast een oudere met meer gesloten *e*-vokaal. Deze opmerking vinden we reeds bij Holthausen, Die Soester Mundart § 61; alleen wordt hier ten onrechte aan invloed van *bātn* ‘baten’ gedacht; ongetwijfeld moeten we voor deze ‘jongere’ umlaut tot een veel oudere periode teruggaan dan H. meent. Dat blijkt door de vergelijking met het Tongerens, wanneer we bijv. met Soests *bę̣ⁿtⁿ*. Tong. *bḕ.ter* vergelijken Soests *slę̣ⁿɣə* ‘slagen’: sing. *slax* naast Tong. *slõχ: slṍ.χ*, waarnaast een ouder meervoud *slḕχ*, in de bet. ‘slaag’ is bewaard gebleven (Grootaers blz. 285). In dit geval staat ons 't Tong. toe, te onderscheiden tussen de ‘jongere’ umlaut en de ‘allerjongste’ umlaut, doordat in dit dialekt de rekkings-ā sedert de Middeleeuwen van klank is veranderd. Het Soests alleen kan ons niet bewijzen, dat we met tweeërlei perioden te doen hebben, trouwens ook het Tongerens kan dat slechts in enige gevallen, het kan het niet daar, waar in 't grondwoord de oude *a* gebleven is: zo is het niet wel mogelik, bij *mèneke* ‘manneken’ (: *má.n*), *bè.ŋkske* ‘banksken’ (: *bà.ŋk*) (§ 8, 5° *a*) of bij *tè.k* ‘takken’ (: *tà.k*) (ib. *f*) uit te maken, van welke periode die vormen dateren. Ten einde verderop niet ieder ogenblik naar Holthausen te moeten verwijzen, deels met hem meegaande, deels hem bestrijdende, deel ik hier mee, dat H. in § 60 en § 61 terecht opmerkt, dat in het Soests de umlaut van gerekte *a* ‘in allen isolirten formen’ als *iə* optreedt, maar ‘wenn dagegen dieses tonlange *e* in der flexion oder wortbildung noch mit dem ursprünglichen *a* wechselte, so ist es zu

ë umgewandelt und erscheint jetzt wie dieses als *ẹn*'[1], - maar tweeërlei is hem ontgaan: dat die 'umwandlung' in zeer verschillende perioden[2] heeft plaats gehad, - en dat voor de andere gevallen van jongere umlaut, waarvoor H. maar een gewrongen of helemaal geen verklaring vermag voor te slaan, ook regels zijn te geven, en wel dezelfde regels, die voor het Tongerens gelden.

Na deze uitweiding kunnen we overgaan tot de overige vormen met *è̩, è*, die nu niet zoveel toelichting meer vereisen. Ik herinner er nog eens aan, dat ik me niet houd aan de kategorieën-indeling van Grootaers en dat ik alleen woorden met oude ă behandel en die met oude *e* (ook diegene waaraan Grootaers foutief een oude ă toekent, zoals in § 9, 2°, *b*, a *vè̩χ, vè̩ge, gèje*) alsmede die met alle andere vokalen dan ă (bijv. *drè̩je* enz. § 9, 2°, *a, grè̩n* § 9, 2°, *b*, a) oversla. Sommige van de te citeren woorden kunnen veel jonger zijn dan *bè̩.ter*; dat zal na 't voorafgaande ieder begrijpen; men zal ook billiken, dat ik die vormen mee vermeld, zonder telkens over de chronologie van hun ontstaan uitsluitsel te geven.

gemè̩.kelik 'gemakkelik': *gemò̩.k* (§ 9, 2°, *b*, a, Aanm. 1).

bèje 'betten': *bòje* 'baden' (ib.). We zouden ook aan de mogelikheid van een klankwettige *è* voor *j* kunnen denken.

grè̩.χte '*grachten, een aarden kant afwerken'): *grā.χ*(*t*) (§ 9, 2°, *b*, b).

mè̩.χteχ 'machtig, krachtig': *mā.χ*(*t*) (ib.).

gedè̩.χte 'gedachte': *gedā.χ*(*t*) (ib.). Ospr. lange ā, maar al in

1) Niet gerekte *e* is blijkens § 51 steeds met *ë* samengevallen.

2) Wij spraken boven van twee perioden, die van de 'jongere' en 'allerjongste' umlaut, die we in het Tongerens kunnen onderscheiden, en die onderscheiding van twee perioden is gerechtvaardigd, maar we mogen niet vergeten, dat in elk van die twee perioden telkens weer meervouden, deminutiva enz. met umlaut gevormd kunnen zijn. De ō tegenover è̩ maakt het in sommige gevallen mogelik te konstateren: deze vorm is na de klankovergang ā > ò̩ gevormd, of er vóór, - maar in beide gevallen blijft er een speelruimte over van enige eeuwen.

het Limburgs van de Limburgse Sermoenen verkort, blijkens Kern's klank- en vormleer § 15 b.

lə̀.steχ: lá.s(*f*) (ib.).

hə̀.ndele ‘onderhandelen’ (ontlening? waaruit?): *hā.ndele* ‘handelen’ (ib.).

hə̀.ske ‘handschoenke’: *hā.s* (§ 9, 5°).

[*və̀ske* ‘vaaske’: *vās*. Is dit = ndl. *vaas*, < lat. *vās*? (ib.).]

zə̀fke ‘zalfke’: *zāf* (ib.).

kə̀.nt ‘kanten’: *kā.nt* (ib.).

bə̀n ‘banden’: *bā.nd* (ib.).

i.χ bə̀.nt konj.: *bā.nt* ‘bond’ (ib.).

i.χ və̀.nt konj.: *vā.nt* ‘vond’ (ib.).

i.χ wə̀.nt konj.: *wā.nt* ‘won, wond’ (ib.).

stə̀.mpel ‘stempel’: *stá.mpe* (§ 8, 4°, *a*).

strèŋ ‘streng’ (bnw.) (ib.). Hier had het Oudnfr. twee woorden: **straŋγa-* en **straŋγia-*. Het Mnl. bezat nog beide: evenzo zijn beide ohd. (voorbeelden bij Graff VI 756 vv.). Dat **straŋγa-* in streken, niet ver van Zuid-Limburg verwijderd, voorkwam, bewijst *strang* in het Leidener Williramhandschrift tegenover *strenge* in het origineel (vgl. Van Helten Beiträge 22, 460, Franck, Altfränk. Gramm. blz. 21). Nieuwtong, *strèŋ* zal wel door kruising van beide stammen zijn ontstaan. Mogelik is de umlautvorm van elders geïmporteerd: ook dan kan het timbre van de *è* aan invloed van het van ouds inheemse **strang* zijn toe te schrijven. N.B. Het Maastrichts bezit zowel *streng* als *strang*, met gedifferentieerde betekenis: het eerste = ‘streng’, het tweede = ‘scherp, wringend in de keel’, van vloeistoffen (Houben blz. 126). [Oergerm. was dit adj. wellicht een *u*-stam.]

ʂrè.ŋkele ‘uitglijden’ (ib.): Kil. *schrancken* ‘grallatoris gradu incedere etc.’. Voor meer vormen zie Franck^2 s. v. *schrank*.

də̀.mpetiχ ‘dempig, kortborstig’: *dá.mp* (§ 8, 4°, *c*). N.B. Kil. vermeldt *dampigh* en *dempigh* in gelijke betekenis = ‘suspiriosus’.

hènəχ ‘handig, vaardig’: *hā.nd* (ib.).

vèŋəχ, ‘vlug (in 't begrijpen)’: *vàŋə* (ib.).

[N.B. Blijkens de *è* en de *ŋ* een ander woord dan 't in België

zeer verbreide synoniem, dat o.a. door Rutten en Tuerlinckx als *vinnig* wordt opgegeven.]

verstèneχ 'verstandig': *verstā.nd* (ib.).

(*ver*)*plè.tere* '(ver)pletteren': *plá.t* (§ 8, 5°, *b*). Zowel het bnw. *plat*, waarmee associatie is ingetreden als een deel der woorden, waarmee het ww. oorspronkelijk samenhoort (zie Franck^2 s. v. *pletten*) vertonen *a*.

trè.ntele 'trentelen': Kil. '*tranten*. vetus. Gradi lente, lento passu' (ib.).

bègele 'biggen': *bàg*^{2} (§ 8, 5°, *c*).

behèlze 'Behelzen, beduiden': *há.ls* (ib.).'

verdè.mpe 'verdempen': *dà.mp* (ib.).

wèse 'met was bestrijken': *wá.s* (ib.).

gerèmpte 'geraamte': *rộm* < mnl. *rāme* (§ 8, 5°, *d*).

kètin '(wijfjes)kat': *ká.t* (ib.).

leŋs 'langs' en *lèng*^{2}*de* 'lengte': *là.ŋg*^{2} (ib.).

ʂèmde 'schaamte': *ʂộme* 'schamen' < mnl. *scāmen* (ib.).

ʂèveléŋe 'schavelingen': *ʂộve* < mnl. *scāven* (ib.).

[*plè.ŋke* 'slenteren' = Maastr. *ple·nkə* 'heimelik de school verzuimen' (Houben blz. 115): *plank*?] (§ 8, 5°, *e*).

vèndel 'vaandel': *vộn* < mnl. *vāne* (ib.). Kan ook een leenwoord uit 't oudere Nederlands zijn.

vèstenue.ve(*n*)*d* 'vastenavond' (ib.) zou misschien een reminiscens kunnen zijn aan het bnw. *festi*, uit het Ohd. overbekend. Het verdient echter onze aandacht, dat reeds in de onfr. psalmen alleen *fast* voorkomt (*fastero, fastira*) en dat ook in 't Ohd. deze vorm voor Ripuaries en andere noordelik-frank. dialekten typies is (zie Franck, Altfr. Gr. blz. 205). Hoe dit zij, in ieder geval heeft *vèstenue.ve*(*n*)*d* de 'jongere' of 'allerjongste' umlaut van *a*.

Ik heb er al op gewezen, dat de tot nu toe behandelde vormen in zeer verschillende perioden ontstaan zijn; enige der oudste woorden met 'jongere' umlaut, zoals *bề.ter*, kunnen in de later-onfr. periode zijn gesubstitueerd voor vormen met de meer gesloten oudere umlautsklinker. Bij andere vormen, insgelijks

van de oudere laag, is dit zeker niet het geval geweest, omdat hier in de 'oudere' umlautsperiode de umlaut door de tussen-konsonanten werd tegengehouden. Het is namelik een bekend feit, dat niet vóór alle konsonanten de *a* in éénzelfde periode voor umlaut vatbaar is geworden, zo hebben blijkens sommige oude duitse teksten *n*-verbindingen altans in sommige streken een tijdlang de umlaut tegengehouden[1)], terwijl hij voor andere klanken reeds werd doorgevoerd (zie Kögel Anz. f. d. Alt. 19, 226 v.); het is onnodig hier uitvoerig bij de relatieve chronologie stil te staan, alleen dien ik te wijzen op de *h*-verbindingen, die in de ohd. periode vrij lang de umlaut hebben tegengehouden; hetzelfde geldt voor de ndl. dialekten, zelfs hebben ze in het westen van ons gebied nooit umlaut toegelaten. Maar het Limburgs staat in dezen dichter bij het Hd. dan bij 't westelike Nederlands. Welnu, in het Hd. behoren de woorden met umlaut vóór *h*-verbindingen tot de jongere laag van umlaut-formaties (zie o.a. Behaghel, Geschichte der deutschen Sprache, Pauls Grundriss^3, blz. 136 en vooral Wilmanns, Deutsche Grammatik I^3, 269 v. en 275 v.). Deze voor het Duits lal lang[2)] algemeen erkende 'junger Umlaut' treedt onder dgl. 'kondities op als de limb. 'jongere' umlaut en in die gevallen, waar in het oudere Ohd. de *a* onveranderd is gebleven, mogen we aannemen, dat dit ook in het oudere Oostnederfrankies zo was. M.a.w.: oonfr. **mehtig* (**>** nieuw-Tong. *mə̀.χteχ*) e. dgl. luidden tot de 'jongere' umlautsperiode klankwettig *mahtig*[3)] enz.

1) Het zou enigszins vermetel zijn, de spesiaal vóór *n*-verbindingen voorkomende Tongerse *é* als umlaut van *a* (Grootaers § 12, 2°) in verband te brengen met het tijdverschil tussen de umlaut in deze en in andere posities. Toch wil ik niet nalaten in dit verband op deze *é* opmerkzaam te maken en er op te wijzen, dat ook in hd. dialekten de umlaut-*e* vóór nasaalverbindingen een tussenklank tussen de open en gesloten *e* is: zie Luick, Beiträge 11, 499 v. en Schmeller, aldaar geciteerd. Elders viel *ẹ́* vóór *n* met *ë* samen, zo in Ottenheim (ten zuiden van Straatsburg): zie Heimburger, Beiträge 13, 219.
2) Zie Franck, Zeitschr. f. deutsches Altertum 25, 223-225.
3) Wanneer in de Karolingiese psalmen *ummahtig, -a* naast *ummethiga* voorkomt, dan kunnen wij de *a* met Van Helten, Die altostniederfr. psalmenfragmente blz. 118 aan 'analogiebildung oder anlehnung' toeschrijven. We kunnen echter ook aan de mogelikheid denken, dat de 'jongere' umlautvokaal in het Oonfr. evenals elders (zie bij Wilmanns I^3, 276) nog opener was dan de oude *ë* en dat de dubbele spelling een gevolg is van het ontbreken van een apart letterteken voor deze tussen *a* en *ë* gelegen klinker, 't Zelfde zou dan gelden voor *antfengere: iagere* en de andere voorbeelden bij Van Helten. Ook bij ohd. dubbelvormen moet aan deze mogelikheid gedacht worden.

Tong. *hé*^{2}*.χ*(*t*) met ‘oudere’ umlaut (zie blz. 203) is geen bewijs hiertegen: het luidde tot de later-onfr. periode **hefti, -e*.

De ‘jongere’ duitse umlaut ‘wird auch durch ein *i* in schweren Ableitungssilben und ein *i* in dritter Silbe bewirkt’ (Wilmanns I^{3}, 275), en dat moet ook voor het Oonfr. worden aangenomen. Zo is *gemè̩.kelik*, hierboven reeds vermeld, niet gesubstitueerd voor een vorm met oudere geslotener umlaut-vokaal; vgl. ohd. *gimahlîh*: mhd. *gemechlich*. Iets anders dan deze umlaut is die, die door een *i* in de derde lettergreep bewerkt wordt. Hij komt al in het Ohd. voor: *ephili*, bij Tatian *bigengiri*, enz.; zie Franck, Altfr. Gr. blz. 17, Wilmanns I^{3}, 272 vlg.. Voor de kwestie, in hoeverre aan de umlaut van de betoonde *a* die van de vokaal der tussenlettergreep moest voorafgaan, en hoe Tat. *bigengiri: bigangere* en daarnaast mhd. *jegœre* enz. op te vatten zijn, verwijs ik naar de aangehaalde plaatsen (zie ook Sievers, Tatian^{2} § 67 en § 76); dit moeilike probleem gaat ons hier niet direkt aan; het is ons voldoende te weten, dat deze soort umlaut niet hoort tot de oudere umlautverschijnselen van het Ohd. - en dus ook wel niet van het Oonfr.

Uit het Tongers vermeld ik hier in de eerste plaats de nomina agentis op *-er* : *jè̩ger* ‘jager’ (§ 9, 2°, *b*, a, Aanm. 1; 't ww. is *jò̩ge*) en (§ 8, 4°, *b*) *bè.ker* ‘bakker’, *dī.vèŋker* ‘*dievenhanger, deugniet’, *hou.tkèper* ‘houtkapper’, *o.pèster* ‘oppasser’, *pènelè.per* ‘pannelapper’, *ké*^{2}*.telè.per* ‘ketellapper’, *pè.ster* ‘passer’, *waɪ.ntèper* ‘wijntapper’; Grootaers geeft hierbij nog een femininum op: *wèsié*^{2}*.s* ‘wasseres’. Natuurlik zijn niet al deze woorden oud, maar enige zoals *jè̩ger* en *bè.ker* zullen zeker op een oude periode van de ‘jongere’ umlaut teruggaan. Dat ze niet voor

oudere vormen met geslotener *e*-vokaal gesubstitueerd zijn, dat blijkt uit deze woorden op zichzelf niet, maar we mogen het aannemen op grond van het relatief geringe aantal umlautvormen van deze soort in het Ohd.. Ook *trẹ̀.χter* 'trechter' (§ 9, 2°, *b*, b) kan hier niets bewijzen, omdat het de klankverbinding *ht* bevat, die in de oudere umlautperiode de umlaut tegenwerkte[1)]. De eigennaam *Hè.selèr* 'Hasselaar' (§ 8, 4°, *b*) wordt niet zonder goede grond door Grootaers onder de substantieven op *-āri* genoemd, maar we weten helemaal niet, hoe oud deze naam in Tongeren is.

Een geïsoleerd woord, dat vermoedelik zijn ablaut aan de vokaal van de derde syllabe te danken heeft en dat, zo deze opvatting juist is, afdoend bewijst, dat in 't Nederfrank. dgl. woorden eerst in de 'jongere' periode voor umlaut zijn vatbaar geworden, is *èkster* (§ 8, 4°, *a*). Verschillende oudere en dialektiese vormen van dit woord vinden we opgesomd bij Bruinier Kuhn's Zeitschrift 34, 354 v. en bij Suolahti, Die deutschen Vogelnamen blz. 197. Als ohd. vorm vermeldt S. *agistra*, in een Triers en een Wolfenbüttels handschrift voorkomend, als os. de Straatsburger glosse *agastriun* 'pice'. Nu is de vokaalwisseling in zwakbetoonde lettergrepen een bekende crux, met allerlei faktoren moet rekening gehouden worden en de verklaring, die voor één geval geldt, mag niet klakkeloos op een ander worden toegepast; dat in sommige gevallen oude ablaut aan te nemen is, houd ik met anderen (zie bijv. Franck, Altfr.

1) Ik nam hier stilzwijgend aan, dat *trẹ̀.χter*, zoals Grootaers meent, identies is met ohd. *trahtāri*. Zonder umlaut vinden we deze vorm opgegeven voor 't Noordhorns (*tragt*$_{r}$, De Vries § 125), Kampens (*tra·chtər*, Gunnink, glossaar), Westvlaams en Waas (*trachter*, De Bo, Joos). Elders vinden we *trechter* (N.W. Veluwe *treχtər*, Goeree *tre*^{a}*chtər*, Maastricht *trechtər*, Haspengouw *trechter*, Hageland *trächter*, Aalst *trèhter* Leuv. bijdr. 1, blz. 16), *trefter* (bij De Bo, Joos, Cornelissen en Vervliet; voor Leuven en Aalst, in 't glossaar van Leuv. bijdr. 2 en 1, wordt *tréfter* opgegeven); Kil. kent naast *trachter* de vormen *trechter, trefter*, de Teuthonista heeft *trichter*. Deze laatste vorm zal eer dan op *tractārius* op een lat. vorm teruggaan met *trājec-* (> *trēc-*? Zie Hirt Weigand^{5} II 1070). Ook voor de Tongerse e.a. zuidlimb. vormen is de mogelikheid van dgl. oorsprong niet te loochenen.

Gramm. blz. 19) voor juist, maar in het woord in kwestie moeten we toch eer de ontwikkeling **agastriōn-* > **agistriōn-*aannemen: één grondvorm is a priori waarschijnliker dan twee, bovendien zou uit een wgerm. **agistriōn-* eer ohd. **egistra* dan *agistra* te verwachten zijn en verder vertonen ook de andere bij Kluge, Nominale Stammbildungslehre[2] § 49 vermelde geïsoleerde woorden op *-astriōn-, -istriōn-* geen umlaut van de wortelvokaal. Dus: *èkster* zal via **agistriōn-* op **agastriōn-*teruggaan: welnu dan is de 'jongere' umlaut juist wat we verwachten.

Over de grondvorm van *hè.ks* 'heks' (§ 8, 4°, *a*) behoeft hier niet nader gesproken te worden, immers het woord is ongetwijfeld geïmporteerd, al heeft dan ook wellicht in het Tongerse land in de onfr. periode in andere betekenis een andere vorm van hetzelfde woord bestaan. Vgl. Hansen, Quellen und Untersuchungen zur Geschichte des Hexenwahns und der Hexen-verfolgung im Mittelalter, Bonn 1901, over het woord *heks* Franck aldaar blz. 614-670.

Wel moet aan de mogelikheid gedacht worden, dat *kè.mp* 'hennep' (eveneens § 8, 4°, *a*) in 't Tongers umlaut heeft tengevolge van de *i* in de derde lettergreep. Het woord is ontleend aan lat. *cannabis*, de *i* van dit woord zal in de nominatief vroeg zijn afgevallen, maar in andere kasus bleef een *i*-vokaal in de uitgang bewaard, die de voorafgaande *a* en door bemiddeling van deze later indirect de eerste *a* kan 'umgelautet' hebben. Voor de verbreiding van de vorm zie Heukels, De Nederlandsche volksnamen van planten s. v. *cannabis*; hier blijkt, dat de vormen *kemp, kennep* (*-ip*)[1)] voorkomen in Zuid- en Noord-Limburg, Oost-Noordbrabant[2)], Zeeland, de Zuidhollandse eilanden (misschien ook elders in Z. Holland) en ook op Zuidnederlands gebied. Hier komen ook nog bijvormen voor, o.a. vermeldt H.

1) Deze vormen zullen beide teruggaan op **ken'p* < **kenep*. Vgl. *monnik, moŋk* < **mon'k* < **monik*.
2) Volgens V.d. Brand is *kemp* westelik, *kennip* oostelik noordbrabants.

zonder umlaut *kaam*(*p*)*st, kampst*. In sommige streken staat er *hennep* of een wat afwijkende dialektvorm hiervan naast, zo geeft V.d. Brand Onze Volkstaal 1, 209 naast *kennip* 'hennep' de vorm *hennip* op als spesiale naam van de niet-zaaddragende planten. Beide vormen, die met *h* en met *k* hebben in zulke dialekten waarschijnlik een parallele ontwikkeling doorgemaakt. Ook de *e* van *hennep* kan een umlautsvokaal zijn (vgl. ags. *hœnep, henep*; de ohd. vormen bij Graff IV, 961 vertonen regelmatig *a* in eerste lettergreep, maar veel variatie in de tweede: *hanaf, hanof, hanuf, hanef, hanif*), doch het is niet nodig en het zou weinig vruchtbaar werk zijn er veel over te spreken. Laat ik alleen er op wijzen, dat ook andere oorzaken voor het *e*-vokalisme mogelik zijn: denken we slechts aan het verderop te bespreken woord *den*.

Een laatste voorbeeld, dat zeker umlaut heeft, door de derde lettergreep (indirekt) bewerkt, is *mẽd*, het meervoud van *mòχ* 'meid' (§ 9, 2°, *b*, a, Aanm. 1), = ohd. *magadi, magede*. Vgl. Franck ZfdA. 25, 224.

Ik laat nu enige woorden uit § 8, 4°, *a* volgen, waarbij de 'jongere' ablaut plausibel is om gronden van verschillende aard, samenhangende met de voorgeschiedenis der woorden:

èlèn(*de*). De eerste *è* kan ons niet al te zeer bevreemden, als we letten op *allende* in het Mnl., zonder umlaut van de *a* (zie Verdam, Mnl. Wdb. s. v.), naast *ellende*; vgl. ook de in 't frankiese Ohd. (Is.) eenmaal voorkomende vorm *alilenda*, waarvoor ik met 't oog op de mnl. vorm met *al-* liever niet **elilanda* lees, zoals Kögel Anz. f. d. Alt. 19, 227 voorstelt. Hoe die mnl. en ohd. *a* te verklaren is, dat is een kwestie op zichzelf (vgl. Franck, Altfränk. Gr. 20, Mnl. Gr.^{2} 39), het is voor ons op 't ogenblik voldoende, dat we weten, dat tot diep in de mnl. periode zulke vormen bestaan hebben: dit feit verklaart ook het voorkomen van 'jongere' umlaut. En de tweede *è*? We mogen die niet in verband brengen met het feit, dat het oudere Ohd. nog vormen met niet-'umgelautete' *a* vóór nasaalverbindingen kent, want dan zouden we voor *einde* e. dgl. ook Tong. vormen

met *è* verwachten en niet met *é* (*én* ‘einde’ enz., Grootaers § 12, 2°); neen, de jongere umlaut is aan de invloed van *land* toe te schrijven, waarmee in de hele onfr. periode *ellende* voor 't taalgevoel samenhoorde. In de Karolingiese psalmen en de daarbij horende glossen is *elelendis* de vertaling van *peregrinationis, el*(*e*)*lendig* van *extraneus* en *advena* en in het Mnl. is *ellende* in de bet. ‘vreemd land’ niets zeldzaams.

é.nwèndeχ ‘Inwendig’. Bij dit woord zouden we oude umlaut in geen geval mogen verwachten, aangezien het niet tot de ohd.-onfr. periode teruggaat (zie Franck^{2} s. v.). Het is ongetwijfeld in ons dialekt een leenwoord, waarschijnlik uit het ndl. Beschaafd, en *è* was de meest geschikte klank van het dialekt om de ndl. ĕ weer te geven.

grèns ‘grens’. Komt in 't Duits vóór de 13. eeuw niet voor. 't Komt uit 't Slav. (po. russ. *graníca*) en heeft jonge umlaut. Trouwens in het Tong. is het woord een leenwoord uit andere dialekten of uit 't Beschaafd.

mè.te ‘metten’. Dit woord is een eerst later-ohd. christelike ontlening aan het Lat., in 't Ohd. komt naast *mettīna* ook nog *mattīna* voor, de jongere umlaut behoeft dus geen nadere toelichting. Zie echter blz. 224.

mè.s ‘mes’. Behalve vormen met *e* kent het Ohd. ook vormen met *a: mazsahs* en de Parijse Virgiliusglosse *snide-macese*. Dgl. vormen kunnen ons bevreemden, maar ze bestaan; als ze niet bestonden, zou de *è* van Tong. *mè.s* groter moeilikheden opleveren. Vgl. ook Ottenheims *mæsᵭ* (Heimburger, Beiträge 13, 220).

twèlef ‘twaalf’. Naast vormen met *e* (Maastr. *twelləf*, Aalst Leuven *twèlef*, Antw. *tweləf*. Waas *twelf*, oost-N. Brab. *twāelif*, Roermond en Limburg tussen deze stad en Weert *twelf*, Goeree *twe*^{a}*ləvə*) staan vormen met *a*: Waas *twaalf* (zie Joos, Waasch Idioticon s. v.), Gent *twaalf* (Boucherij blz. 677), zuid-Oostvla. *twalef* (blijkens *getwaleven* ‘met zovl. lange *a*’ bij Teirlinck, Zuid-oostvlaanderensch Idioticon s. v.; dit wdb. is nog lang niet aan de *t* toe), west-Vla. *twaolf* (Vercoullie, Onze Volkstaal 2, 8 en 32), Noord-Bevel, *twɔ̀l*^{ə}*və* (aldus Verschuur § 87, 1; § 157, 4:

twȍləvə), Bommelerwaard *twaoləf*, Elten-Bergh *twāl̥əf*, Achterhoek *twaalve*, N.W. Veluwe *twōə̯ləf*, Kampen *twaləvn̥*, Zaan *twoaləf* (in Assendelft met heldere *a*), Noordhorn *twalf, twal*$_{m}$. Hoe deze vormen zonder umlaut te verklaren zijn, daarover is men 't niet eens. Van Helten Indogerm. Forsch. 18, 108 denkt aan een grondvorm '**tu̯alìb*-, worin mitteltoniges *i* das *a* nicht beeinflusste', maar die 'mitteltonige' *i*, die door niets anders wordt waarschijnlik gemaakt, wil er bij mij niet in. Franck, Mnl. Gr.^{2} 39 denkt aan een 'sächs.-fries. Umbildung von *twalif* mit *twâ* für *twai*'; zo'n verklaring is dunkt me ook alleen bij gebrek aan beter gegeven; mijn tegenzin er tegen vermeerdert nog, als ik bedenk, dat de *a*-vormen ook in van ouds frankiese streken, waar niemand enige friese invloed aanneemt, voorkomen, en vooral: dat dit '*twâ* für *twai*' wel een friese, maar geen saksiese vorm is en dus bij de saks. en frank.-saks. dialekten van ons land en Noord-Duitsland (N.B. *twalf* is ook mnd.!) buiten rekening moet blijven. Dan lijkt me het vermoeden, dat de *tw*- de umlaut tegenwerkte (eventueel in samenwerking met *lt*), nog plausibeler, maar ik geef toe: een dgl. hypothese is evenzeer onbewijsbaar als onweerlegbaar. Stellen we ons dus tevreden met te konstateren, dat de vorm *twālf, twāləf*(*-və*) zeer verbreid is en vooral in die dialekten voorkomt, die 't verst van het hd. en 't daaraan grenzende limb. gebied verwijderd zijn[1)]; blijkbaar verhinderde een of andere 'hemmende kraft' bij dit woord de umlaut in een periode, waarin hij overigens regelmatig werkte: in hoogduitse en aangrenzende dialekten, vatbaarder voor umlaut dan een westeliker en noordeliker taalgebied, drong hij ook bij dit woord door, maar niet in de oudste periode, vandaar de Tong. 'jongere' umlaut. Bij dit woord hebben we weer eens op nieuw gelegenheid, de scherpziendheid

1) Opvallend is de Goereese vorm, ook voor N. Beveland zullen we wel een oudere vorm met umlaut moeten aannemen; de *ȍ* inplaats van te verwachten *ǣ* wijst m.i. er op, dat de vorm *twȍləvə* ontleend is, waarschijnlik aan 't Beschaafd; zie Tijdschrift 27, 161-163.

van v.d. Brand te bewonderen, die Onze Volkstaal 1, 164 reeds begreep, dat oost-noordbrab. *twāelif* een jongere umlaut vertoont dan *vrèmt, hèffen* enz., al is dan ook zijn verklaring van dit feit niet helemaal juist[1)].

Eén woord van § 8, 4°, *a* bewaarde ik voor het laatst: *pè.ns* 'pens'. Als we hiervoor inderdaad direkt van lat. *panticem*, rom. **pantice* moeten uitgaan, kan de *è* ons niet bevreemden; ook al hadden we met een oude ontlening te doen, uit de periode vóór de oudere umlaut, dan zou toch de *è* verklaarbaar zijn en wel doordat er een later leenwoord mnl. mhd. mnd. *panse* naast bestaan heeft: N.B. 't Maastrichts kent blijkens Houben's glossaar nog beide, *pe·ns* en *pa·ns*. Eer echter houd ik met het oog op de grote verbreidheid van de *a*-vorm en de lokale beperktheid van de *e*-vorm de laatste voor sekundair, al kan ik dan ook niet aangeven, hoe hij ontstaan is; ik doe dat des te eer, omdat ook in het woord *den*, Tong. *dèn* (§ 8, 5°, *e*) de *è* vóór *n* onverklaard is (vgl. Franck^2 s. vv. *pens* en *den*); trouwens ook al moesten we bij dit woord van een *iō*-stam uitgaan, ook dan zou de *è* niets vreemds hebben: immers er naast stond een *-ō*-stam en dat *e*- en *a*-vormen in één dialekt voorkwamen, blijkt uit de Teuthonista, de oudste mij bekende bron, die de vorm met *e* heeft, waar naast *dennenboem, dennenholt, tot dennen hoorende* ook het substantief *dan* en het adjektief *dannen* zijn opgetekend. Heukels De Nederl. volksnamen van planten s. v. *pinus silvestris* vermeldt *dan* als nog in Z. Limb. bekend.

Bij de hier een voor een besproken woorden uit § 8, 4°, *a* sluiten er zich nog twee aan uit andere delen van deze § en wel *dè.ŋel* 'degen' (6°, *b*), *mè.tse* 'Metselen' (5°, *e*)[2)]. De vorm *degen* komt eerst sedert het laat-Mhd. en sedert Kiliaen voor; ouder zijn vormen met *a: dagge, dagen*. De 'jongere' umlaut

1) Ook in 't Maastrichts, Leuvens en Aalsts konstateren we 'jonger' umlaut-vokalisme.
2) 't Ww. *pè.stere* 'peisteren', dat in 't rijtje bij Grootaers hierop volgt, heeft geen *è* uit *a*, maar door verkorting uit mnl. *ei* (< fr. *ai*).

heeft dus niets vreemds. En wat de woordgroep van *metselen* aangaat, het is bekend, hoe het Mnl. *maetsen, machen* kent naast *metsen* en het znw. *maets*(*e*), *mache* naast *mets*(*e*) 'metselaar'; dgl. *a*-vormen komen nog dialekties voor: De Bo geeft *matsen* op naast *metsen* en s. v. *metsenaar* noemt hij *matsenaar* als de Brugse vorm. Niemand zal het wel gewenst vinden, de vormen met *e* van die met *a* te scheiden! Maar dan heeft ook de sekundaire umlaut niets bevreemdends. De ndl. vormen zullen wel uit een rom. vorm met *a*, gevolgd door een palatale konsonant, ontstaan zijn, en dan is dat ook voor ohd. *steinmezzo* waarschijnlik. Dat we van een van ouds germ. **matjan*-, **mattjan*- moeten uitgaan, hetgeen ik Franck^2 425 vlg. als tweede mogelikheid vermoedde, is veel onwaarschijnliker, om niet te zeggen onaannemelik; dan zou de mnl. vorm *metse* uit het Duits moeten komen, omdat anders *tt* en geen *ts* te verwachten was, en dat de vormen *maetse, mache* ontleend zouden zijn aan ohd. *-mezzo*, dat is toch helemaal ondenkbaar!

We komen nu tot een nieuwe kategorie woorden, die weinig afzonderlike bespreking vereisen: *zwè.tse* 'zwetsen' (§ 8, 1°, Aanm. 2), *klè.pe* 'kleppen' (§ 8, 4°, *a*), *kwè.kelik* 'zwak, ziekelik' (§ 8, 4°, *c*), *kwè.tere* 'kwetteren' (§ 8, 5°, *b*), *slè.ntere* 'slenteren' (ib.), *knè.ke* 'knakken' (§ 8, 5°, *e*), *krè.tse* 'krabben', *mèm* 'grootmoeder' (in de volksklas), *slè.mpe* 'langzaam en luidruchtig drinken' (kindertaal) (alle drie als voren), *flè.tse* 'vleien' (§ 8, 6°, *b*), *dè̀.ndele* 'zich niet recht op de been kunnen houden' (§ 9, 2°, *b*, b). Al deze woorden hebben met elkaar gemeen het onomatopoëtiese karakter, d.w.z. ze worden als 'verklankingen' gevoeld, ze horen dus tot die klasse van woorden, die de allersterkste neiging vertonen, in associatieve betrekking te treden met andere woorden en zich formeel en semanties aan hun invloed te onderwerpen. Slaan we Franck^2 op, dan zien we, dat in de meeste gevallen naast deze vormen andere met *a* bestaan en dan is dus de 'jongere' umlaut een mogelike oorzaak van hun *è*-vokalisme, - en daar waar zulke vormen niet of bijna niet voorkomen, bij *kwetteren, slenteren* en Tong. *dè̀.ndele* is

toch ‘oudere’ umlaut hetgeen we allerminst op grond van andere vormen zouden verwachten. - In dit verband noem ik ook *dè* ‘daar, tiens’ (§ 8, 5°, *e*), dat misschien te vergelijken is met ons ndl. *da*^{e}*r, dèr* in dgl. betekenis, maar waarbij, afgezien van de vraag hoe de *è* te verklaren is, in geen geval ‘oude’ umlaut iets waarschijnliks zou wezen.

Hiermee hebben we bijna al de woorden van Grootaers' §§ 8 en 9, voorzover ze *è, ȅ* uit oude *a* hebben of altans kunnen hebben, afgehandeld, en ofschoon niet van al deze vormen (speciaal niet van die der laatste alinea) zeker is, dat ze ‘jongere’ umlaut hebben, we hebben geen enkel woord gevonden, waarbij ‘oude’ umlaut te verwachten was. Wel vonden we talrijke gevallen met heuse umlauts-*è*, maar het liet zich aantonen, dat hier ‘jongere’ umlaut voorhanden is.

Dezelfde *è*-klank van de ‘jongere’, door *i, j* bewerkte umlaut vertonen ook de paar woorden met zgn. ‘*sch*-umlaut’[1], waarvan Gr. de Tongerse vorm opgeeft: *è.s* ‘es (boom)’ (§ 8, 4°, *a*), *flè.s* (§ 8, 5°, *e*). Welnu, deze umlaut is, gelijk bekend, heel wat jonger dan de ‘oudere’ *i*-umlaut (zie Franck, Altfränk. Gr. blz. 24 v. en de daar aangehaalde literatuur) en ook in hd. dialekten vinden we de ‘jongere’ umlautvokaal, zo Ottenheims *æš* (Heimburger, Beiträge 13, 220).

Als laatste kategorie der woorden in Grootaers' dialekt met *è* uit umlaut van *a* moet ik de leenwoorden noemen, die grotendeels boven al ter sprake kwamen; hier vermeld ik nog *dè.fteχ* (§ 8, 4°, *c*), een ook op naburig duits gebied doorgedrongen noordndl. vorm. Hiermee zijn al Grootaers' voorbeelden met *è, ȅ* uit *a* besproken, afgezien van die, waaraan Grootaers foutievelik oorspronkelike *a* toekent[2].

Voor we van 't Tongerens afstappen, wijs ik er nog op, dat ook gevallen voorkomen met de representant van ė, waar we

1) De naam ‘*sch*-umlaut’ is niet volledig. Ook *esp* zal wel geen *i*-umlaut hebben, maar eer *sp*-umlaut.

2) Meerdere zijn terloops al vermeld. Er blijven nog over: *mè* ‘aber’, *mèr* ‘nur’, *vè.nt* ‘vent’ (8, 5°, *e*).

toch oorspr. *ë* moeten aannemen: *né*^{2}.*s(t)* ‘nest’, *wé*^{2}.*ste* ‘westen’, *zé*^{2}.*s* ‘zes’, *zé*^{2}.*stén* ‘zestien’ (§ 11, 3°, *a*)[1]. Hier moeten we aan invloed van de *s*-verbinding denken (zie Franck, ZfdA. 25, 220, Luick, Beiträge 11, 502 v., Wilmanns I^3 274). Verderop zullen we zien, dat ook allerlei andere woorden met oude *e*, die in *ẻ* is overgegaan, die men in 't Duits heeft gevonden, eveneens in de frankiese dialekten van België en Nederland voorkomen.

Wij gaan nu onderzoeken, in hoeverre in andere frankiese dialekten van België en Nederland dezelfde onderscheiding tussen oudere en jongere umlaut van *a*, die 't Tongerens kent, is waar te nemen.

We spreken het eerst over het Maastrichts, dat Houben in zijn dissertatie beschreven heeft. In dit dialekt - aangenomen dat Houben scherp genoeg gehoord heeft - is de gerekte *ẻ* met gerekte *ë* samengevallen in een klank, die Houben met *ē* (een klank- en betoning-variant is *ē·*) aanduidt en die blijkens § 78 ook uit *i* in open lettergrepen[2] ontstaan is. De voorbeelden van § 60 en 70 laten hieraan geen twijfel. In open lettergrepen is dus ook geen verschil tussen oudere en jongere umlaut van *a* te verwachten: immers in 't Tongers viel de jongere umlaut met de rekking van *ë* in open lettergrepen samen; inderdaad vinden we dan ook *bē·ter, gəmē·kələk* met dezelfde vokaal als enerzijds *gē·l* ‘geel’, *rē·gə* ‘regen’, anderzijds *kē·təl, ē·zəl*. Deze toestand is natuurlik een jonger ontwikkelings-stadium

1) In du. dialekten hoort ook *gisteren* hierbij. In 't Ndl. is hier de geslotenheid nog verder gegaan, misschien onder invloed van de *g*; evenzo dial.: Tong. *gi.stere*, Maastr. *gistərə*, Leuv. *gisteren*, Aalst *gisteren* enz.; ook ndd.: Soest *cist$_{ɪ}$n* (Holthausen § 52). Als echter de *g* mede debet is aan de *i*, dan moeten er toch nog andere meewerkende faktoren zijn geweest, blijkens de afwijkende vormen van *gist:* Tong. *gə̀.s(t)*, Maastr. *ges*, Aalst *gést*. Deze woorden stellen problemen, die ik niet zo maar ineens oplossen kan.

2) Behoudens de gevallen met *i* vóór *i, j* der volgende syllabe, die Kern reeds in zijn grammatika der Limb. Sermoenen heeft gesignaleerd (aldaar § 34). Maastrichts zowel als Tongers hebben hier *ī* (Houben § 80, Grootaers § 15, 2°). Overigens zijn Tong. *ẻ* en *ie*^{2} de representanten van *i* in open syllabe (§ 13, 1° en § 10, 3°). Deze valt dus in sommige woorden met oude *ẻ* samen.

dan de Tongerse. Bij de niet-gerekte vokaal is het verschil evenals in het Tongers voorhanden. Uit Houbens § 50 blijkt, dat *è*[1] de representant van onfr. *å* is; enige van de voorbeelden aldaar zijn: *bèd* 'bed', *hèk* 'hek', *hèl* 'hel' (subst.), *tèllə* 'tellen'. Maar 'daarnaast komen enkele woorden met *e* of *e·* voor', welke klank overigens op oude *ë* teruggaat (§ 65) en die ook uit *a* vóór *r* + lab. en gutt. ontstond (§ 52); als we dat weten, begrijpen we dadelik, dat *e, e·* in tegenstelling tot *è* de 'jongere' umlaut is. Inderdaad hebben we al de woorden uit § 50 met *e, e·* hierboven als zulke vormen met 'jongere' umlaut leren kennen[2]. Het zijn - behalve *heks*, dat ook in dit dialekt een leenwoord zal zijn - de woorden *mets* 'mes' en *ste·mpəl* 'stempel'. Wanneer we nu in § 50 Opm. 1 lezen: 'Behalve een enkel woord als *ste·mpəl*, dat aan het Ndl. of Fransch kan ontleend zijn, zijn de weinige woorden met *e* of *e·* vormen, waarvan het geenszins vaststaat of zij een umlautsvocaal vertoonen ja dan neen', - dan verbazen we ons er over 1. hoe iemand er toe komt, voor zuidlimb. *ste·mpəl* franse oorsprong te vermoeden, 2. waarom H. dan die paar andere woorden, met *e, e·* uit § 50 niet nader bespreekt. Gelukkig echter kunnen we ons er toe bepalen om ons over deze manier van doen van Houben te verbazen; de vokalen, waar het om gaat, hebben niets verbazingwekkends. Meerdere gevallen van *e, e·* als 'jongere' umlautvokaal bevat § 197, over 't meervoud der substantieven: *be·nk* 'banken', *hels* 'halzen', *kem* 'kammen' enz., verder §198, over de deminutiva: *deskə, helskə, mennəke* enz. Misschien heeft Houben wel iets begrepen of vermoed van het verschil tussen 'oudere' en 'jongere' umlaut; daarop zou zijn § 54 kunnen wijzen, die de straks aangehaalde 'opm.' bij § 50 tegenspreekt

1) Blijkens § 8 'een klank tusschen *e* en *i*'. In § 10 wordt *ē* beschreven als 'de heldere *e* in het Nederlandsch, met een zeer zwakken *i*-achtigen naklank;' *ē·*(§11) 'is iets meer open dan *ē* en wordt langer aangehouden, de *i*-klank wordt niet meer gehoord'; *e·* is de *e* van ndl. *bed* (§ 6), '*e·* is de op slependen toon gesproken *e*' (§ 7).
2) Behalve *ste·lt*, maar dit = ohd. *stëlza* en 't is ten onrechte door Houben in dit verband vermeld.

en evenals deze slecht geredigeerd is. We lezen hier o.a.: ‘Germ. *ă*, die in gesloten lettergrepen *a* bleef, heeft tot umlaut *e*, nooit *è*’ en als voorbeelden volgen dan *eppəlkə* en een paar andere verkleinwoorden, verder *bekkər, oppessər, plekkər, šettər* (‘schatter’), *lestəg* e.a. woorden. Meerdere voorbeelden van *e, e·* leveren nog § 55 (*mechtəg*[1] e.a. woorden met *cht*), § 56 en 57 en de inhoud van deze §§ is in hoofdzaak juist, als we maar niet vergeten, dat dit allemaal gevallen van ‘jongere’ umlaut zijn, 't geen bij Houben niet duidelik genoeg uitkomt. Ik schrijf de voorbeelden hier niet af: het zijn allemaal afleidingen e. dgl., waarnaast het grondwoord met *a, a·* nog bestaat, dus woorden van de soort, die ik blz. 209 vv. afdrukte; ook vind ik het niet nodig, bij kleine afwijkingen (zoals Maastr. *vastəl-, vastənaovənd*) stil te staan. Woorden op wgerm. *-āri*, te vergelijken met onze voorbeelden van blz. 213, werden hierboven reeds geciteerd, de daarna behandelde woorden vermeld ik hier in dezelfde volgorde als hierboven, voorzover ik ze bij Houben gevonden heb:

ēkstər. Het Maastrichts heeft dus gerekte vokaal in tegenstelling tot het Tongers; waarschijnlik evenals in Tongeren ‘jongere’ umlaut, maar aan de gerekte vokaal is dat niet te zien.

heks (zie blz. 223).

mēg ‘meiden’. Jongere vorm dan Tong. *mèd*, met *g* naar 't enk. *maog*.

ē·lend. Aksent op de eerste syllabe; volgens Houben § 60 Opm. 1 uit 't Duits.

i·nwendəg.

grens.

mèttə. N.B. Afwijking van het Tongers. Is deze vorm oud en werkte dus de oudere umlaut nog in de periode, waarin dit woord ontleend werd, dan zou Tong. *mè.te* een leenwoord uit 't Nederlands zijn[2].

1) *Gedachte* luidt in Maastricht *gədachtə* (Houben, glossaar).
2) Luick Beiträge 11, 499 citeert Oostenrijks *mette*; aangezien de rij woorden met umlauts-*e* aldaar vormen bevat, die in onze dialekten ‘jongere’, andere die er ‘oudere’ umlaut vertonen, leert dit *mette* ons niets.

mets. Zie blz. 223.

twelləf. Zie blz. 217 vv.

pe·ns, pa·ns. Zie blz. 219.

ndl. *den*, Tong. *dèn* ontbreekt in Houben's glossaar.

dē·gə.

metsələ, metsəlēr.

zwetsə, kretsə, fletsə (afwijkende betekenis: ‘werpen, neer-smakken’, gewoonlik ‘uitflappen’.

Ook de woorden met ‘*sch*-umlaut’ hebben *e* en niet *è: fles, tes* ‘zak in een kledingstuk’[1]. En 't leenwoord *deftəg* evenzo.

We zien dus, dat het Maastrichts alleen met het Tongers samengaat wat betreft de niet gerekte umlaut van *a*. Maar hier is dan ook de overeenstemming volkomen. Een enkele afwijkende vorm zoals Tong. *mè.te*: Maastr. *mèttə* doet niets af aan het feit, dat in beide plaatsen naast de oudere umlautsvokaal van *a* een jongere staat, die in beide in dezelfde gevallen voorkomt. In beide is hij samengevallen met oude *ë*, terwijl ook de *a* onder invloed van *r* + lab. en gutt. of van *sch* e. dgl. dezelfde klank heeft opgeleverd. Ook in overeenstemming met het Tongerens (zie blz. 221 v.) heeft het Maastrichts *nès* ‘nest’, *zès* ‘zes’, die Houben te midden van een allerheterogeenst stelletje woorden in § 66 vermeldt.

Ook in een merkwaardige uitzonderingsregel gaan Maastrichts en Tongerens samen. Houben § 50 en § 216 vermeldt de 2. en 3. persoon ind. praes. *vèls, vèlt* ‘valt’, *hèls, hèlt* ‘houdt’, behorend bij de infinitivi *vallə* en *ha·wə* (< onfr. *haldan*). Deze vormen vertonen blijkbaar de ‘oudere’ umlautsvokaal, evenzo (met hetzelfde vokalisme als *hings* ‘hengst’ e. dgl.) *vings, vink* ‘vangt’ en *hings, hink* (§ 51 en § 216); dat we hier werkelik oude umlaut hebben, lijkt me zeer aannemelik, we moeten dan het bewaard-blijven van de oude umlautvokaal, zijn niet-beïnvloedworden door de vormen zonder umlaut verklaren uit een sterk gevoelde behoefte in het Onfr. om de 2. en 3. pers. singularis

1) De boomnaam *es* vind ik niet bij H.

door afwijkend vokalisme tegenover de andere vormen te stellen. Hoe zeer die neiging bestond en nog bestaat, zien we, wanneer we Houben's §§ 210-220 doorlezen. Maar het Tongers levert hier enige moeilikheid. Grootaers geeft § 72, blz. 320 op: *hè hiŋ̣g*^{2}, *vild, viŋ̣g*^{2} bij de infinitivi *hàŋe, vále, váŋe*. Dat de 3. persoon *hè hüld* van *hou.ge* 'houden', zoals Grootaers § 73, blz. 325 vermoedt, hiermee op één lijn staat en jongere 'ronding' heeft, komt me met 't oog op de vorm *hild* in naburige dialekten niet onaannemelik voor. Deze vormen, waarbij zich nog *hè wis* 'hij wast (crescit)' (naast *hè wá.s*) aansluit (§ 72, blz. 321) hebben noch de representant van 'oudere' noch van 'jongere' umlaut. De *i* verklaren kan ik niet, maar als ik de Tongerse vormen met de Maastrichtse vergelijk, denk ik altans aan de mogelikheid, dat de laatste oorspronkeliker vokalisme hebben en dat de Tong. *i* om een of andere oorzaak voor de regelmatige 'oudere' umlaut-vokaal in de plaats is gekomen. Grootaers' § 72 bevat meer dan één puzzle en is daardoor een aansporing om de hele kwestie van de 2. en 3. persoon enkelvoud der sterke werkwoorden in het Limburgs systematies te onderzoeken, maar een dgl. onderzoeking ligt buiten het bestek van dit opstel.

We komen nu tot het Leuvens, dat door Goemans met de nodige uitvoerigheid in jaargang 2 der 'Leuvensche bijdragen' is beschreven. Het is aan geen twijfel onderhevig, dat dit dialekt evenals het Tongerens de jongere umlaut van de oudere zowel in open als in gesloten lettergrepen onderscheidt. 'De regelmatige vertegenwoordiger van den umlaut der *a* blijkt in 't Leuvensch *é*[1)] te zijn', zegt Goemans blz. 21 en de voorafgaande rij voorbeelden (§ 9, 2°) toont aan, dat dit juist is: *béd, él* 'hel', *éleft* 'helft', *déḳen* 'dekken', *ḳélek* 'kelk', *kréft* 'kreeft' enz. Deze voorbeelden tonen, dat we hier met die woorden te doen hebben, die niet in sterk voelbare associatie staan met vormen zonder umlaut, en dat geldt ook van de hier weggelaten voorbeelden.

1) *'é* is de korte wijde middelvoorklinker (mid front wide)' (blz. 7).

De ‘jongere’ umlaut wordt door *è*[1] voorgesteld: in § 7, 4° vinden we allerlei oude bekenden uit het Tongerens terug: sub *a: èks* ‘heks’, *èkster, èlènden, mès, mèten, pèns, stèmpel, strèn̥, twèlef, vèndel*, in de ‘aanm.’ *k̥èmp*[2], sub *b*: *klèpen* (waarmee samen nog *jèn̥k̥en* ‘janken’, *plèk̥en* ‘plakken’, *lèpen* ‘lappen’ genoemd zijn), sub *c: dèmpeh, dèfteh* (bovendien *gelèteh* ‘glad’ en 't suffix *-èh̥teh*), sub *d*: woorden op *-āri* (*bèker* enz.) en 't leenwoord *k̥èter*, sub *f*: 't deminutivum *k̥èk̥en* ‘katje’ (een kinderspel), enige andere deminutiva in § 7, 5°, *a: mèmeken, mèneken*, waarmee de ‘augmentatieven’ ib. sub *b* op één lijn staan: *lèmen* ‘lam’, *mènen* ‘man’, *tèpen* ‘geluksvogel, snul’ (: wvla. *tap*); sub *c* volgen: *plèteren, klèteren* (‘klateren, kletteren’), *sèteren* (‘schateren, schetteren’), *trèntelen, knèbel* (‘het eten’: *knabbelen*), en sub *e: klètsen, krètsen* met 't substantief *krètser, mètsen, slèts* (‘slons’; Aalsts en Bruss. *slaș* ‘slof’), *smètsen* (‘smakken met de tong onder het eten of drinken’). Al deze woorden vereisen na twa over het Tongerens is gezegd, geen nadere verklaring; voorzover het geen jongere ‘verklankingen’ zijn, hebben ze ‘jongere’ umlaut, we kunnen er nog bijvoegen *frèn̥* ‘franje’, *pèn̥er* ‘paander’ (fr. *panier*) § 7, 4°, *e* en *flèts* § 7, 5°, *e*, terwijl *flès* en *tès* ib. *f* bewijzen, dat ook in Leuven de zgn. ‘*sch*-umlaut’ is samengevallen met de ‘jongere’ *i*-umlaut[3]. In § 7, 4° sub *a* komen nog een paar woorden voor, die ik zo straks oversloeg, omdat we ze hierboven bij het Tongerens niet zijn tegengekomen, nml.:

bèk̥en ‘bekken’. De *è* zal niet in direkte samenhang met de *a* van het grondwoord lat. *baccīnum* te brengen zijn (daarvoor is

1) ‘*è* is de korte wijde benedenvoorklinker (low front wide)’ (blz. 7).
2) *Ș̥èlem* ‘schelm’, in dezelfde ‘aanm.’, heeft in 't Aalsts *é (shélım)*, 't Tong. en Maastr. stemmen met 't Leuv. overeen: *ș̥èlem* resp. *šèlləm*. In 't Du. is de *ę̣* zeer verbreid (zie Luick Beiträge 11, 495 v. en verderop) en wegens ohd. *scalmo* naast *scelmo* is er alle reden om umlauts-*e* aan te nemen. De Leuv., Tong., Maastr. vormen berusten dan eer op ontlening dan dat ze ‘jongere’ umlaut hebben. - *Stèlt* heeft oude *ë*.
3) *Blès* sub *e* en *nèk̥* sub *f* hebben *ë, brèk̥* ‘brak’ ib. heeft eer *e* < *a*; hoe die ontstond, weet ik echter niet.

het een te oude ontlening), maar eer door associatieve betrekkingen met *bak* verklaard moeten worden. Hoe 't woord in Zuid-Limburg en in hd. dialekten luidt, weet ik niet.

èl 'el'. In Tongeren en Maastricht met oudere umlaut: *é*^{2}*l* resp. *èl*, maar 'jongere' umlaut kent het Soests, hier samengaande met gerekte vokaal: *eŋlə* (Holthausen § 61). Een verklaring van de afwijking kan ik niet geven.

èn̥ 'eend'. Begrijpelik met 't oog op de wisseling van *a*- en *e*-vormen; het Tong. heeft de *a*-vorm bewaard: *ò*^{i}*.n* (Leuv. bijdr. 8, 153); het Maastrichts heeft *ēnd*.

gènster 'geinster'. Ik zou kunnen wijzen op de mhd. vormen met *a*, maar denk ook aan de mogelikheid van klinkerverkorting uit *geinster*: vgl. *lènzen* 'langzaam handelen of spreken': Kil. *lijns* en *stèsel* 'stijfsel' § 7, 6°, *d* en *vèt* 'vet', *ès* 'eerst' ib. sub *a*.

gewènen 'gewennen'. Leenwoord uit 't Beschaafd? Anders was **gewinen* te verwachten (§ 13, 2°); het Tong. heeft inderdaad *gewéne* evenals bijv. *kéne* 'kennen' (Grootaers § 12, 2°).

grèn̥t 'gracht'. Blijkbaar naar de naamvallen met umlaut.

Ook daarin stemt 't Leuvens met 't Tongers overeen, dat de 'jongere' umlautsvokaal is samengevallen met de normale representant van *ë*. Dat deze *è* luidt, dat blijkt uit de talrijke en ondubbelzinnige voorbeelden bij Goemans § 7, 1°, en Goemans zelf beschouwt blz. 19 terecht *è* als de regelmatige en *é*, dat ook in sommige woorden voorkomt, als de onregelmatige voortzetting van *ë*. Ja, ook het Leuvens hoort tot die dialekten, die oude *ë* en *ė* in gesloten lettergrepen en, zoals we zien zullen, ook in open, tot de huidige dag van elkaar onderscheiden. Al is ook niet elke uitzondering geheel klaar, het geringe aantal dezer onverklaarde uitzonderingen tegenover de zeer grote menigte 'regelmatige' vormen, doet aan de geldigheid van de regel niets af en bewijst alleen dat onze kennis aan grenzen gebonden is; in sommige gevallen moeten we zeker aan beïnvloeding door andere dialekten of door 't Beschaafd denken. Hoe gering in aantal de onverklaarbare vormen zijn,

blijkt, als we Goemans' voorbeelden van § 9, 1° nader beschouwen:

zés, zéstīn, sésteh, nést, wésten verklaart Goemans heel juist op blz. 19. Hetgeen boven van de Tongerse en Maastrichtse vormen werd gezegd, geldt ook van de Leuvense.

wél. In oude taalperioden komen *wël(a)* en *wala* voor. De eerste vorm is mogelik als mnl. *wel* in deze streken geïmportierd; de Karolingiese psalmen hebben alleen *wala*, deze vorm nog in Tongeren: *wȍl*, als tussenwerpsel *wȍ^{i}.l*; 't Maastrichts heeft klankwettig *wel* = os. *wël*.

ḳélder wordt minder opvallend, als we 't in verband met Tong. *ká.lder* brengen.

klérek = ohd. *chilirih*; vgl. *ḳérek* = ohd. *chirihha*. Of we ook voor *ḳélever* 'kervel' een grondvorm met *i* mogen aannemen (naast ohd. *kërvila*), durf ik niet te beslissen. Of heeft dit woord *é* < *ë* onder invloed van de volgende *i*, zoals Goemans blz. 19 vermoedt? Zie bij *pél, péls*.

néfen 'nevens' komt bij de rekkings-*e* nog ter sprake.

pél, péls. Bij deze op lat. *pellis* resp. *pellicia* teruggaande vormen herinnert Goemans blz. 19 aan de *i*, in 't Lat. op de *e* volgend; deze verklaring kan juist zijn; zie blz. 231 v.[1)]. In Tongeren en Maastricht zegt men in overeenstemming met het Leuvens *pe^{2}.ls* resp. *pè·ls*.

ewéḳ bijw. 'weg': *wèḳ* znw. De *é* wordt terecht door Goemans in verband gebracht met de gerekte *ē* van mnl. *enwēghe*. Evenzo is *gemét* in samenhang met het mv. **gemḗten* te beschouwen. Meer hierover bij de rekkings-*ē*.

élem 'helm'. Rijmt mhd. soms op woorden met *ė*, en nhd. dialekten zijn daarmee in overeenstemming (Luick, Beiträge 11, 510 met noot; vgl. verder o.a. Heimburger Beiträge 13, 218 voor het Ottenheims, Michel ib. 15, 9 voor 't Seifhenners-, dorfs; ook Braune ib. 13, 577). In Tongeren zegt men *hè.lem*

1) Voor hd. *pelz*, dialekties met *ẹ* gesproken, heeft Paul Beiträge 12, 549 deze verklaring al gegeven.

in Maastricht *he·ləm* met de gewone ontwikkeling van *ë*.

Interessant is de kategorie werkwoorden, sub *b* besproken. Als we hiervan de paar woorden schrappen, die er niet bij horen[1)], dan is de verklaring niet ver te zoeken en Goemans blz. 20 gaf haar zij 't ook al niet geheel, dan toch altans in hoofdzaak juist. Wanneer we § 9, 3° *é* als representant van oude *i* hebben leren kennen, dan zijn we geneigd de *é* van *déleven, élepen* ('helpen'), *ǧélen* ('gelden'), *smélten* (zie echter noot 1), *véḫten, vléḫten, zwélen, bedéreven, stéreven, wérepen* eveneens uit *i* te verklaren, m.a.w. aan te nemen, dat het vokalisme van du. *du hilfst, er hilft* in alle vormen van 't praesens, met inbegrip van infin. en partic., is doorgedrongen; deze verklaring gaf W. de Vries Tijdschr. 28, 239 voor ndl. *werden, worden* en deze korrektie op mijn eigen vroegere mening betreffende dat woord is me vanaf dat ik ze las juist voorgekomen; dat de Leuvense vormen inderdaad zo te verklaren zijn, bewijst het vokalisme van de laatste drie. Moesten we van *ë* uitgaan, dan was klinkerrekking te verwachten evenals in *bə̀reh, wə̀rek, wə̀reven* en de andere voorbeelden uit § 8 met *r* + gutt. en lab. *Bedéreven* enz. hebben echter de vokaal van *ḳérek*, die uit *i* ontstaan is[2)]. Het ww. *mélden* = ohd. *mëldēn, -ōn* heeft zich in vokalisme bij de sterke verba aangesloten (hetgeen begrijpelik is), - tenzij we de *é* aan de volgende *l*-verbinding moeten toeschrijven (zie blz. 236).

De ontwikkeling van de gerekte *ë* en umlaut-*e* loopt in 't Leuvens parallel met die van de ongerekte klinkers: *ė* heeft een andere vokaal opgeleverd dan *ë*. Uit *ẻ* ontstond blijkens de talrijke ondubbelzinnige voorbeelden van § 10, 3° (*bẽḳ, ẽzel*

1) *Tréḳen, léḳen* hebben umlauts-*e*: zie Franck^2 s.v. *trekken, lekken*; mogelik ook *smélten*: zie hierboven blz. 204; ook in Leuven komt een zwak praeteritum voor.

2) Het woord *ḳérek* is een ondubbelzinnig getuigenis voor de ontwikkeling van *ir* vóór lab. en gutt. Goemans § 8, 4° geeft drie voorbeelden voor *ə̀r* < *ir* in deze positie, maar bij *ṣə̀ref* is oud *i*-vokalisme niet waarschijnlik (zie Franck^2 s. v. *scherf*), wə̀reken kan ə̀ hebben naar *wə̀rek* en *ṣə̀remen* is, als 't inderdaad 't zelfde betekent als ndl. *schermen*, in 't Leuv. dialekt een leenwoord.

enz.) *é*[1], welke klank ook de wgerm. *i* en de umlaut van wgerm. *u* representeert (§ 10, 2° en 4°), de gerekte *ë* echter werd *ie*[2] (*ii* vóór gutturaal) (§ 11, 1°); *ie* is ook de umlauts-vokaal van *æ* (*ā*) (§11, 3°). Maar blijkens § 10, 1° komt *é* ook in woorden voor, waarvoor Goemans *ë* aanneemt, terwijl omgekeerd § 11, 2° ons gevallen doet kennen, waar *ie* uit umlauts-*e* ontstaan is. Laat ons beide kategorieën nauwkeuriger bezien.

Na het zoëven over *déleven* enz. opgemerkte is het aan geen twijfel onderhevig, dat in de werkwoorden van § 10, 1°, *b* (*bréken, éten, genézen, lézen, méten, némen, spréken, stéken, stélen, vergéten, wéven, zwéren* 'etteren') de *é* op *i* en niet op *ë* teruggaat; opvallender is het hiermee samen genoemde *rékenen*, waarnaast evenwel de te verwachten vorm *riikenen* (= Tong. *rè.kene*, Ottenheims *ræchnə*, Beiträge 13, 220) ook voorkomt. Vermoedelik heeft *rékenen* umlauts-*e*; vgl. 't in de ME. te Hattem voorkomende *rakenen, rakenscap* (Mnl. Wdb. 6, 1006 v.), beide sluiten zich waarschijnlik aan bij ohd. *rahha*, os. *raka* 'rekenschap'. En nu de woorden van § 10, 1°, *a*:

béker is evenals Tong. *bié*^{2}*.ker* identies met os. *bikeri* (Soests *biəkɪ* Holthausen § 62), niet met ohd. *bëhhar*(*i*).

évenösten 'evennaaste' en *néven* 'nevens' zijn even opvallend als het blz. 229 vermelde *néfen*. Maar er naast staan *èfen* 'effen' (§ 7, 1°) en *alieven* 'aleven', waarvan ook *aliever* 'toch' niet te scheiden is (beide bij Goemans blz. 28). We kunnen vermoeden, dat de *ie*-vormen de klankwettige Leuvense vormen en de andere geïmporteerd zijn. Maar met het oog op zwaabs *ēbə* 'planus' naast *ɐəbə* 'zoëven' is deze verklaring twijfelachtig. Dit *ēbə* wordt door Kaufmann, Beiträge 13, 393 verklaard uit **ebin* <

1) De *é* ligt 'tusschen den wijden en den nauwen langen middelvoorklinker (tusschen mid front wide en mid front narrow)' (blz. 7).
2) '*i* is de korte wijde bovenvoorklinker (high front wide)', '*e* is de onduidelijke vocaal voorkomende onder den vorm van den wijden middeltusschenklinker (mid mixed wide)', '*ɪ* is een minimale klinker, die eene sterke i-kleur heeft' (blz. 7).

ëbin, dat als kruisingsprodukt van *ëban* en **ibin* wordt opgevat. Zie blz. 236.

zḗgen en *ẓḗzes* (‘Jezus’) kunnen hun vokalisme te danken hebben aan hun kerkelik en beschaafd karakter; *ṣiezes* (blz. 26 en 28), als uitroep gebruikt, is dan de ‘volkstümliche’ vorm. Maar *zḗgen* kan ook *ḗ* uit *i* hebben, 't komt immers van lat. *signum*.

zḗnen ‘zenuwen’ heeft oude *i*: vgl. os. *sinewa* naast *sënewa*.

rḗgen. Hiernaast *riɪgen*, 't ww. luidt *rḗgenen, riɪgenen*. De *ḗ* is klankwettig bij 't verbum (= ags. *rīnan, rignan*, got. *rignjan*), de *iɪ* bij 't znw. (ohd. os. *rëgan*).

kwḗn, strḗn zijn opvallend. Aangezien ik in § 11, 1° geen vormen aantrof met *n* na *ie*, heb ik aan de mogelikheid gedacht, dat de *n* schuld is aan de *ḗ*; dan zou dit ook bij *ṣḗn* ‘toneelscherm’ (< lat. *scēna*) 't geval zijn, waar wij anders de *ḗ* op rekening van de ontlening kunnen stellen. Bij *strḗn* zouden we aan een grondvorm met *i* kunnen denken: onfr. **strino* naast ohd. *strëno*; hierop zou dan ook Bommelerw. *stréen* teruggaan.

gebḗden en *wḗgen*, plur. van *gebèd* en *wèḍ*. Blijkbaar is *ḗ* de gewone vokaal van verbogen kasus en plur. bij woorden met *è*; blz. 133 vinden we nog *bevèl: bevḗlen*. Als we hiernaast houden *vawiɪgen* ‘vanwege’ (blz. 26), dan dringt zich het vermoeden aan ons op, dat de *ḗ* thuis hoort in die vormen, die het taalbewustzijn steeds met de onverbogen *è*-vorm heeft geassocieerd en dat een der ‘vorstufen’ van deze vokaal in de plaats is gekomen van de klankwettige representant van gerekte *ë*. Bij verkorting ontstond *é: ewéḍ, gemét* (gevormd bij de pluralis) (zie hierboven blz. 229), *gebrék* (Goemans blz. 133).

Vatten we nu de voorbeelden van § 11, 2° met *ie* uit ‘verlengde umlaut-*e*’ in 't oog, dan zien we, dat deze afwijkende klankrepresentatie evenals in het Tongerens voorkomt:

1. vóór *r*[1)]: *em genieren* ‘zich vergenoegen met’, *tieren* ‘teren’, *vieren* ‘varen’ (= ohd. os. *ferian*) *wieren* ‘weren’[2)].

1) Dat we deze klasse bij 't Maastrichts niet apart vermeldden, vindt zijn grond in 't samenvallen van gerekte *ẻ, ë, i* in alle posities in dat dialekt.

2) Goemans vermeldt ook *ieriḍg*[2] ‘haring’, maar dit heeft wellicht umlaut van *ǣ* (*ā*) en hoort dan onder 3°; vlg. Maastr. *hierəng*. Dit waarschijnlik interdialektaal veel ontleende woord stelt ons voor menige moeilikheid. Hoe is bijv. Tong. *hḕ.rḗŋ* in verband met de Maastr. en Leuv. vormen op te vatten?

2. bij ‘jongere umlaut’: *bieter* ‘beter’, *miedeken* ‘maagdeken’ (in de stoeten). Ook *vergieren* (‘*vergaderen* met den zin van *voegen*’) hoort wsch. hierbij en niet sub 1. En ook het in de ‘Aanm.’ genoemde *miezīdeken* kan hierbij horen (vgl. Franck^2 s. v. *madelief*[1]).

Wanneer we na de dialektgrammatika's van het Tongerens en Maastrichts die van het Leuvens bestuderen, dan konstateren we telkens op nieuw het belangrijk afwijkende karakter van deze taal; op alle belangrijke verschilpunten behoeft hier niet gewezen te worden, terloops vermeld ik er twee, aangezien de lezer zich anders zou verwonderen, dat ik umlautsgevallen, die bij 't Limburgs werden besproken, hier onaangeroerd laat:

1. het Leuvens heeft de oude meervoud-uitgang -*e*, die in 't Limburgs voortleeft (al is dan ook de klinker in de loop der tijden afgevallen) bijna geheel opgegeven; daarmee hangt samen het ontbreken van umlaut als pluraalteken, 2. de umlaut in de 2. en 3. persoon enk. komt niet voor (behoudens bij een paar ‘onregelmatige’ verba), evenals trouwens in alle werkwoorden het vokaalverschil tussen de personen van het praesens is verdwenen[2]. Hoe belangrijk echter de verschilpunten zijn, er zijn ook punten van overeenkomst, en een hiervan is, dat het verschil tusschen *ë* en *ẻ* gehandhaafd, is en dat jongere umlaut van *a* met oude *ë* samen is gevallen. Een klein verschilpuntje[3] in

1) In dezelfde ‘Aanm.’ wordt nog genoemd: *spienen* ‘spenen’. Deze vorm en Tong. *spẽne* en Maastr. *spienə* laten zich onder een grondvorm **spænian* verenigen, waaruit ook westmnl. *spanen* kan ontstaan zijn. Vgl. over de opvallende vokaal-variaties bij deze woordgroep Franck^2 s. v. *speen*. Een vorm met wgerm. *ae*, germ. *ē* zou heel oud kunnen zijn j vgl. lit. *spę̣nỹs*. - *viigen* ‘vagen’ in dezelfde ‘Aanm.’ heeft *ë*; zie blz. 209. - Over *ieverèhs* ‘averechts’, waarvan equivalenten in 't Hagelands (Claes), 't Antwerps (Smout en Cornelissen en Vervliet), 't Waas (Joos) voorkomen, weet ik niets naders te zeggen.
2) Waar vokaalverschil voorkomt, hebben we met jongere klankdifferentiëring te doen.
3) Het komt me onnodig voor, om op alle kleine vormafwijkingen attent te maken. Op één valt juist mijn oog: ‘den’ luidt in Leuven *dẽn* (§ 10, 3°).

de umlaut-kwestie, wellicht een gevolg van de geringere neiging tot umlaut hoe westeliker we komen, is het voorhanden zijn van een zeer open klinker voor de 'allerjongste' umlaut van niet gerekte *a*, die in het Tongers door dezelfde klank als de 'jongere' umlaut wordt gerepresenteerd: *ạ̈n̥k̥en* 'handje', *kạ̈nen* 'grote kant' enz.[1] (Goemans § 6, 1°).

Het Aalsts, door Colinet Leuv. bijdr. 1 uitvoerig beschreven, stemt in hoofdzaak met het Leuvens overeen. Aangezien we in Colinet's §§ 6, 8, 9, 10 ongeveer hetzelfde materiaal vinden, dat bij het Tongers en Leuvens ter sprake kwam, stel ik me tevreden met naar die §§ te verwijzen; alleen wijs ik op een paar kleine afwijkingen en maak ik een enkele opmerking naar aanleiding van enige woorden, die boven nog niet ter sprake kwamen. Maar voor 't gemak van de lezer formuleer ik eerst even de regels, die hij zelf zonder moeite uit Colinet's materiaal zal 'herauslesen':

Wgerm. *ë* levert in gesloten lettergrepen Aalstse *ɛ̀*[2] op (§ 6, 1°), in open lettergrepen *eɪ*[3] (§ 8, 1°).

Oudere umlaut van *a* is in gesloten lettergrepen *é*[4] (§ 9, 2°), in open *ḗ*[5] (§ 10, 3°).

é, ḗ ontstonden ook uit *i* (§ 9, 7°, § 10, 4°); zo is o.a. de *é, ḗ* van de werkwoordklassen van § 9, 1°, *b* (*délven* enz.) en § 10, 1° (*ḗten* enz.) uit *i* onstaan.

De umlauts-*e* viel vóór *r* met oude *ë* samen; voorbeelden in § 6, 2°, *c* en voor de gerekte klinker in § 8, 3°.

De 'jongere' umlaut, ook de '*sch*-umlaut' viel met oude *ë* samen, voor de kort gebleven vokaal blijkt dat uit talrijke

1) Wsch. niet te vergelijken met de Tong. gevallen van blz. 207, einde van noot 1.
2) '*ɛ̀* is de wijde benedenvoorklinker, (low front wide)' (blz. 7).
3) '*e* stelt hier .... voor .... eenen tusschen *é* en *ɛ̀* liggenden klank ....; *ɪ* is hier een *e*-achtige naslag' (blz. 8).
4) '*é* is de wijde middelvoorklinker (mid front wide)' (blz. 6).
5) *ḗ* is in Colinet's uitspraak 'een lange klinker, die het midden houdt tusschen den wijden en den nauwen middel-voorklinker; andere spreken *é* of zelfs *ɛ̀* met *i*-naslag uit' (blz. 7).

voorbeelden § 6, 2°, voor de gerekte echter laat ons helaas het voorbeeld, dat elders het duidelikst sprak, in de steek: *beter* luidt *bḗter* en niet **beɪter*. Dat we hier de klankwettige representant van de 'jongere' umlautvokaal hebben, geloof ik niet. Deze is zeker *eɪ*, welke klank inderdaad voorkomt in 't in deze trouwens weinig bewijzende *deɪgen* 'degen' (blz. 20), welks *e* nog veel jonger is dan in *beter*. Aalsts *bḗter* zou misschien daardoor zijn 'oude' umlautvokaal bewaard kunnen hebben, dat in dit dialekt vroeg de bijwoordvorm *bat* is verdwenen, plaats makende voor *bet*; maar voor dat vermoeden hebben we geen afdoende bewijzen.

Ook heeft het Aalsts woorden met oude *ë*, die met de umlauts-vokaal is samengevallen (§ 9, 1°). Ze kwamen bijna alle boven al ter sprake bij de andere dialekten.

En nu de paar woorden, die een afzonderlike vermelding verlangen:

nèht 'hecht' (znw.) (§ 6, 2°, *c*), in afwijking van het Tongers (zie hierboven blz. 203). Is wellicht in 't Aalsts de overgang *ft* > *χt* ouder dan in 't Tongers (zie blz. 213)? Of is 't Aalstse vokalisme sekundair?

trèhter (§ 6, 6°, *a*) is in overeenstemming met het Tongers. Opvallender is *tréfter*, in Colinet's glossarium de enige vorm; evenzo in Leuven; niet alleen de *é*, maar ook *ft* behoeft nadere verklaring. Zie blz. 214 met de noot.

Voor *trèken* 'trekken', *rèken* 'rekken' (§ 6, 6°, *c*) zouden we vormen met *é* verwachten; inderdaad vinden we te Maastricht, Tongeren (altans bij 't eerste ww., 't tweede vind ik niet in 't glossaar) en Leuven klankwettige oude umlaut. De Aalstse *è* moet sekundair zijn.

bedȅrven enz. (§ 7, 1°) hebben, anders dan in 't Leuvens, gerekte vokaal; hiermee gaat samen, dat ook *klȅrk* en *kȅrk*, met oude *i*, rekking vertonen[1)].

1) Een gemeenschappelike eigenaardigheid vau Leuvens en Aalsts is de rekking van de uit *a* en *e* ontstane *e*-vokaal vóór *r* + lab. en gutt., die in Tongeren en Maastricht kort gebleven en met *ë* in andere posities is samengevallen; zie blz. 204 v.

wég (§ 9, 1°, *a*). Waarschijnlik te verklaren evenals Leuv. *gemét, gebréḳ* (zie blz. 232). Vgl. ook *gebéd* bij Colinet op blz. 122 en 23 (§ 9, 1°, *c*).

bésem (§ 9, 1°, *a*). In tegenstelling tot Maastr. *bessəm*, Tong. *bè.sem*, Leuv. *bèsem*. Maar de Aalster vorm heeft zijn equivalenten met *ẻ* op duits gebied: Kaufmann vermeldt Beiträge 13, 394 zwaabs *bẹ̊sə* naast *bẹ̊əsə*. Vermoedelik hebben we hier aan invloed van de volgende *s*-verbinding te denken, mogelik in samenhang met invloed van de anlaut. Dat we met Kaufmann aan invloed van een volgende *i* moeten denken *(bësamo: besimin*), geloof ik niet. Ik wil een dgl. invloed niet loochenen voor andere gevallen zoals mogelik *pels* en zwa. *ẹ̄bə* naast *ẹ̊əbə* (zie blz. 231 v.), waarbij nog 't znw. *ẹ̄bənə*; maar in zijn bestrijding van Franck ZfdA. 25, 220 gaat K. te ver en als hij Aalsts *nést, wésten* en hun equivalenten met *ẻ* in andere dialekten van 't ndl.-belg. en hd. taalgebied[1] had bij de hand gehad, dan zou hij zeker niet de invloed van *st* hebben geloochend; en *sm* schijnt, zij 't dan ook misschien alleen onder meewerking van andere faktoren, een dgl. invloed te hebben gehad.

zélf (§ 9, 1°, *a*). Eveneens in afwijking van 't Maastrichts, Tongers en Leuvens. Ook invloed van de omgeving? Evenzo *snél* (§ 9, 7°, *f*)? Als aan de *l* (event. in samenwerking met andere faktoren) een dgl. 'vernauwende' werking mag worden toegekend, zou ook *fél* (§ 9, 7, *m*) hierbij horen. Hierbij is dit vokalisme meer verbreid: Maastr. *fè·l*, Tongers *fé*^{2}*.l*. Vgl. vooral Leuv. *élem* (blz. 229 v.) = Aalsts *élım*.

géft 'gift' (§ 9, 1°, *c*) heeft *é* < *i* en hoort onder 7° van dezelfde §.

lés 'lesch' (§ 9, 7°, *m*). Wat is hiermee bedoeld? Is 't soms onze plantnaam *lis*[2]? Dan is oude *i* aan te nemen: zie Franck^2 s.v. *lisch*.

1) Vgl. Luick's bestrijding van Kaufmann Beiträge 13, 588, waar op Ottenheims *wešdə* en bei.-oostenr. *nest* (zwa. *nẹ̊št*) wordt attent gemaakt.
2) Dit vermoeden wordt waarschijnlik gemaakt door het artikel '*lessche* gewis voor *lisch*, soort van strooi enz.' in het Bijvoegsel aan het alg. vla. idioticon van Schuermans, blz. 185; Tuerlinckx geeft hagelands *lesch (les*) op in de betekenissen 'blad van grasplanten' en 'lisgras' en in Tongeren luidt ons *lis: lé*^{2}*.s* (Grootaers § 11, 2°).

lés ‘lectio’ (ib.). = Maastr. *lès*, Leuv. *lés*, Tong. (met rekking) *lé*^{2}*s*. Hier is mogelik aan invloed van de *i* van 't lat. grondwoord te denken (zie blz. 229 met de noot en blz. 236).

gén̥er ‘ginder’ (ib.). Vgl. 't § 9, 7°, *h* door Colinet onvoldoend verklaarde *blén̥d* ‘blind’. *é* < *i* vóór *n̥d*? Terecht verklaart C. *gén̥er* uit *gén̥der*.

nếf ‘neef’ (§10, 2°). Zie Colinet blz. 27 bovenaan.

gếne ‘gene’ (§ 10, 4°). = ohd. *jẻnēr*.

vlếring^{2} ‘vlerk’ (§ 10, 4°). *ế* < *i*? Vgl. westf. *firk* (Woeste 300) en *flīramoès* bij Colinet in Aanm. 3.

rếgel (Aanm. 2). Ook Leuv. *rếgel* (‘liniaal’), Tong. *rế.gel* wijzen op oude *i*, zoals behalve Colinet dan ook Goemans (blz. 26) en Grootaers (blz. 143) hebben ingezien. Inzoverre dgl. vormen de bet. ‘regel’ hebben, kan ook aan ontlening uit 't Beschaafd worden gedacht. Vgl. ook Ottenheims *rệg̥l* (Heimburger Beiträge 13, 218).

Nomina agentis op -*āri*, afgeleid van grondwoorden met *a*, heb ik in het Aalsts niet gevonden. Ik zocht er naar, omdat ik gaarne weten wilde, waar de umlautgrens van deze woorden loopt. Aangezien ik echter wel *dếrweırder* ‘deurwaarder’ *kreımer* ‘kramer’ vond, en ook *trèhter*, vermoed ik dat ook *bakker* en dgl. in Aalst umlaut hebben (‘jongere’ umlaut). De grens van deze umlaut loopt echter niet ver westelik van Aalst, want het ZOvla. Idiotikon van Teirlinck heeft *bakkere* en evenzo *deurwaardere*, gesproken met -*word*-. De *a* van Aalsts *maṣen* ‘metselen’, maṣer ‘metselaar’ berust op een jongere klankovergang.

Het Antwerps gaat in deze samen met het dialekt van Teirlinck: bij Smout § 91[1)] vind ik altans het meervoud *bakərs*.

1) Voor 't Antwerps moeten we dit boek gebruiken, hoe arm aan materiaal het ook is, en niet Cornelissen en Vervliet; immers deze hebben de taal van de hele provinsie Antwerpen ten grondslag gelegd en ze leveren geen goede gegevens voor een onderzoek naar de taal van slechts een deel hiervan.

Graag zouden we van het Antwerps nog meer weten, en evenzo van het Gents, door Boucherij in de Versl. en meded. der Kon. vla. acad. 1907 beschreven, maar Boucherij's studie is een dilettantiese arbeid, die ons niet verder helpt en Teirlinck's woordeboek, hoe verdienstelik ook, leert ons ook niet veel, zolang de klankleer, die de schrijver ons belooft, nog niet verschenen is; we moeten ons met enkele losse feiten tevreden stellen, zo bijv. weten we uit Boucherij, blz. 621, dat *flesch* in Gent *flasche* luidt met 'lange *aa*', maar 't ZOvla. heeft *flessche, es*(*ch*), en ook *eekstere* 'ekster'[1)]. Wat het Antwerps aangaat, de al te schaarse gegevens in Smout's boekje over dit dialekt staan ons altans toe, een en ander te vermoeden. Wanneer Sm. in § 36 slechts van één korte *e*-klank spreekt en als voorbeelden geeft: *bef, eht, fles, el, letər, meŋs, mes, pest* e.a., dan moeten we, zolang er niet meer gegevens zijn, aannemen, dat oudere en jongere *i*-umlaut van *a*, '*sch*-umlaut' van *a* en oorspr. *ë* in die ene klank zijn samengevallen. Anders is het, voorzover ik zie, bij de gerekte klinkers: Smout onderscheidt een *ê* (de klinker van ndl. *bed*, maar gerekt; § 7) en een *ē* (de klank van ndl. *leven*; § 8); de eerste komt voor in de voorbeelden (§ 37)[2)] *gêl, kêl, shêl, mêl, lêvə, lêvər, rêgə, vêgə* en (§ 38) *lêr* 'leder', alles woorden met *ë*, waarbij ook Tongerens, Leuvens, Aalsts de regelmatige representant hiervan bewaren[3)]; verder *gêvəl*, wel is waar in tegenstelling tot Aalsts *gḗvel* en ohd. *gibil*, maar in overeenstemming met Leuv. *gievel*, Tong. *gḕ.vel*; de *ē* echter vinden we (§§ 37, 38) in woorden met 1. vroegere *i*, 2. umlaut van *a*: 1. *gəspēl* (vgl. Aalsts Leuv. *spél*, Tong. *spḗ.l* 'spel'), *stēl* (Aalsts Leuv. *stḗl*, Tong. *stī.l* wijzen eendrachtig op *i*[4)])[5)], *nēvəl* (niet = Leuv. *nievel*, maar = Maastr. *nīvəl*,

1) Met scherplange *ê*, maar die is blijkbaar jong: vgl. eveneens met scherplange *ê* leenwoorden als *eeksedent, eekse*(*l*)*lent, eekse*(*l*)*lentie, eekses*.
2) Ik zwijg van die woordkategorieën, die ons in dit verband niet aangaan.
3) Vgl. ook *êvərehs* met de blz. 233 noot 1 genoemde woorden.
4) Mijn artikel *steel* in Franck^2 is hiernaar te korrigeren.
5) Wat is *nēl*, hiervoor bij Smout genoemd?

Soests *nīəvl*; zie Holthausen § 100), *bēvə* (Aalsts Leuv. *bḗven*), *nēgə* (Aalsts *nḗgen*, Leuv. *nḗgen*), *vərlēgə* (ook in Aalst met *ḗ*; zie ook de deelwoorden bij Colinet blz. 157, bij Smout blz. 96), *gēvə, wēvə, mētə* (met dgl. *i* voor *ë* als in Leuven en Aalst), *shēpə* (Aalsts Leuv. *shḗpen*, Tong. *ṣié*^{2}*.p* enk. met de klinker van verbogen kasus en mv.), *wēkə* (mv.; 't enk. is Aalsts *wḗk*; afwijkend van Aalsts en Antw.: Leuv. *wiıḳ*, Tong. *wè̤.k*, Soests *vẹ̥ɪkə*; vgl. ohd. *wëhha*: os. *krûce-wika*, ofri. *wike*, ags. *wicu*), *zēgənə* (Aalsts *zḗgen*, Leuv. *zḗgen* znw., maar: Tong. *zè.ŋer* znw., *zè.ŋere* ww.), *lēh* ('ledig'; Aalsts *lḗh*, Tong. *lié*^{2}*.χ*; maar Leuv. *liıḥ*; ook op hd. gebied tweeërlei vorm, zelfs drieërlei: mhd. *lëdec, lidec, ledic*; zie Kluge^{7} s. v. *ledig*, Wilmanns I^{3} 275), *nēr* ('neder'; Aalsts *nḗr*, Leuv. *nḗ*), *wēr* ('weder', waarschijnlik 't adverbium; Aalsts *wḗr*, Tong. *wī.r*; Leuv. *wḗ*? dit wordt met 'weer' vertaald zondere nadere aanduiding der betekenis), verder *lēt* 'ligt' en praeterita als *bēt, blēf, krēh* met overgenomen pluraalvokaal; - 2. *tēgə, bētər, ēzəl, kētiŋk*, waarbij zich nog *zēt* 'zeit', *ēt* 'heeft' aansluiten. Tussen 'oudere' en 'jongere' umlaut bespeuren we geen verschil, maar aangezien *bētər*, het enige voorbeeld, waarbij we 'jongere' umlaut zouden kunnen verwachten, ook zo verklaard kan worden als blz. 235 Aalsts *bḗter*, mogen we toch vermoeden, dat de representant van de 'jongere' umlautsvokaal Antw. *ê* en niet *ē* is. Ook hierin gaat 't Antwerps met 't Aalsts, Leuv. en Tong. samen, dat *ḛ* en *ë* voor *r* samenvallen in de klank, die in andere posities aan *ë* beantwoordt: *bêr, bəgêrə, gəwêr, têriŋk, zwêr, vér*.

We komen nu tot de taal van het oosten van de Bommelerwaard, die Van de Water in zijn dissertatie behandeld heeft.

We vinden hier twee korte *e*-klanken, de ene, *e* geschreven, is de klank van ndl. *bed* (V.d. Water blz. 1), de andere, *ḛ*, ligt tussen *e* en *i* (blz. 2); bij rekking van *e* onstaat *ẽ*, met 'een licht *ã*-timbre' (V.d.W. blz. 2), de andere lange *e*'s, die ons hier aangaan, zijn: *è*, die V.d.W. wonderlikerwijze als 'een velare *ê*' beschrijft (blz. 2), 't is blijkbaar evenals de *ê* een *æ*-achtige klank, - *é, ée*, de 'zachtheldere *e* met een *i*-achtig naslagje' (blz. 4).

Als we V.d.W.'s §§ 5, 8 en 9 inzien, dan krijgen we het idee, dat *e* en *ẻ* promiscue zowel de oude *ë* als *ẻ* representeren. Toen ik daarna het aan voorbeelden veel rijkere glossaar doorliep, kreeg ik echter de indruk, dat *e* vooral op de oude *ë, ẻ* vooral op de oude *ẻ* (soms ook op de *i*, bijv. in *mẻt* naast *mit*) teruggaat en dat de afwijkingen op sekundaire ontwikkeling berusten; in sommige gevallen vinden we beide vokalen naast elkaar, zo in *hebbə* naast *hẻbbə*. Het heeft geen zin al de voorbeelden te gaan opsommen, want ook dan staat het grote aantal uitzonderingen ons niet toe verder te gaan dan een hypothese; wanneer we eenmaal de beschikking hebben over een rijk materiaal uit naburige dialekten, eerst dan kunnen we verder komen. Helaas wordt het ons door V.d.W. niet gemakkelik gemaakt, doordat hij betrekkelik veel woorden op twee manieren spelt, zonder daarbij nadere toelichting te geven[1)]. Eén ding echter meen ik te mogen konstateren: dat de klank, die V.d.W. door *e* aanduidt en die, naar ik vermoed, de regelmatige voortzetting is van oude ë, ook de 'jongere' umlautvokaal van *a* is; men lette op de talrijke verkleinwoorden (*benkskə, mennəkə* enz.) van § 5 - tegenvoorbeelden met *ẻ* heb ik niet gevonden - en verder op de volgende woorden, die ik alle in het glossaar (sommige bovendien in de grammatika) vond en die alle hierboven als vormen met 'jongere' umlaut al ter sprake kwamen: *hendəg* (blz. 85), *dempəg* (blz. 67), *mekkələk* (blz. 114, 115), *end* 'eend' (blz. 73), -*echtəg* (blz. 72), *mem* (blz. 107), *mes* (blz. 113, 148), *stempəl* (blz. 135), *slemp* (blz. 131[2)]), *metsəldər*

1) Zo vinden we in het glossaar *lekkər* op blz. 98, *lẻkkər* blz. 69; *krẻts* blz. 99 als 'stichwort', in 't enige hierop volgende voorbeeld *krets; mélləkt* 3. ps. enk. blz. 60, *melləkə* blz. 107 en elders; *hẻlləpə* en *helləpə* beide meer dan eens; *aontrẻkkə* blz. 53, *trekkə* blz. 140. Zo ook bij andere vokalen: het mv. *pérə* staat blz. 53, *pèrə* blz. 72. Wat moeten we met zulke vormen aanvangen, als we niet weten, of het lokale varianten zijn of dat ze overal promiscue gebruikt worden? Ook zijn er drukfouten bij, maar waaraan zijn die te kennen?

2) Hier wordt o.a. verwezen naar *bẻssəslemp*, dat staat echter blz. 58 als *bẻssəslẻmp* genoteerd en het enige voorbeeld aldaar spelt evenzo. Wat hiervan te denken?

(blz. 107). Van woorden op *-āri* met wortelvokaal *a* heb ik er meerdere zonder umlaut gevonden: *ostgangər* (blz. 115), *spinnəjāgər* (blz. 133) e.a.; hiernaast met umlaut *durwẽrdər* (blz. 144), en mogelik bestaan er andere met *e, è*. In hoeverre '*sch*-umlaut' voorkomt, weet ik niet; als hij voorkomt, leverde hij ook *e* op: in het glossaar vind ik de deminutiva *teschkə* (blz. 85) en *fleschke* (blz. 132); van 't eerste luidt het grondwoord *tasch* (§ 5, 4, *a*), maar het woord 'fles' heb ik niet kunnen vinden, evenmin 'es', en ik weet dus niet, of ze *e* dan wel *a* hebben.

En nu de rekkingsvokalen! Hier is het m.i. klaar, dat gerekte *ë* Bommelerw. *è*, gerekte *ẻ* en *i* echter *é, ée* hebben opgeleverd, terwijl de 'jongere' umlautsvokaal *è* is. V.d.W. § 7, 2° ziet terecht in *é, ée* de rekkingsvokaal van *ẻ: ézəl, lépəl, éegd* enz.[1)]. De sub *a* genoemde uitzonderingen *bètər, hèmkə* (demin. v. *haam*), kèmərkə hebben ongetwijfeld 'jongere' umlaut; nog een dgl. vorm is *Hèl* 'Hedel' in 't glossaar en blz. 29: dat er lang naast de *e*-vorm een *a*-vorm is voorgekomen, zien we Nomina geographica neerlandica 3, 122. We hadden nog *è* kunnen verwachten inplaats van *é* in *wétərə* 'drenken', *wétərschap* 'drinkplaats voor het vee in de weide'. Of hier de *é* aan vroege isolering van 't verbum *wēteren* is toe te schrijven?

De oergerm. *i* wordt Bommelerw. *é, ée* blijkens § 14; enige woorden echter hebben *è* volgens V.d. W., maar in deze gevallen moeten we niet *i*, maar *ë* aannemen: *dèl* 'deel (vloer)' = Soests *dẹ̥ɪl*(*ə*) 'Tenne' (Holthausen § 58) en niet = Aalsts *dẽ́l* naam van de houtsoort, *klèvə* = onfr. *clëvon*, ohd. *chlëbēn, lèvə* = ohd. *lëbēn*, os. *lëƀon* (zie hierboven blz. 238).

Moeilikheden schijnt de wgerm. *ë* op te leveren: soms *é, ée*, soms *è* (§ 10). Maar die moeilikheden zijn niet zo heel groot. Onder de voorbeelden van V.d.W. zijn veel sterke werkwoorden van de 4. en 5. klasse; voorzover dgl. verba *é* (*ée*)

1) 't Hierbij genoemde *hérəng* kan ook in de klasse van *kées* 'kaas', *krémər* 'kramer' (§ 25, 2, *b*) horen.

hebben, moeten we evenals in 't Leuv., Aalsts en Antw. algemeen-making van 't vokalisme van de 2. en 3. persoon enkelvoud aannemen. Verder zijn er woorden op *-éer* bij zoals *béer*: welnu, toen ik het hele glossarium van V.d.W. doorzag, bleek me, dat vóór tautosyllabiese *r* steeds *ée* voorkomt, waar we *è* zouden verwachten[1]; de enige uitzondering was *smèr* (blz. 132), maar hiernaast wordt *sméer* opgegeven en dit is de enige van de twee vormen, die in § 10 wordt vermeld. Dan blijven nog over met *é: bézəm*, blijkbaar behoudens de kwantiteit = Aalsts *bésem* (blz. 236); *dékə* 'decanus', dat eveneens zijn equivalent in 't Aalsts heeft: *dḗken*; *prékə* naast *prèkə*, welk ww. in overeenstemming met de eerste vorm in Aalst, Leuven en Tongeren *ḗ* heeft, mogelik toe te schrijven aan de op de *e* oorspronkelik volgende *i* (zie blz. 236); *léeg*: zie blz. 239. Het enige voorbeeld, dat nu nog overblijft[2], is *zwévəl*, welks Aalstse en Leuv. en Tong. vormen ik niet heb gevonden. Eer zou men *è* verwachten (vgl. Soests *svę̊ɪvl*, Holthausen § 58), maar dit ene voorbeeld bewijst niet veel tegenover de talrijke voorbeelden voor *é, ée* < *ę̊, i, è* < *ë* in V.d. Waters boek. Al wat ik uit het glossaar noteerde, vind ik 't niet nodig hier mee te delen; woorden met *è*, waar we *é* zouden verwachten, vond ik niet[3]; waar het omgekeerde een enkele keer voorkomt, zullen we soms aan invloed van het Beschaafd moeten denken, elders bijvormen met *i* aannemen. Opmerkelik is, dat bijna alle woorden, die een schijnbare afwijking vertonen, ook bij andere dialekten ter sprake moesten komen; het zijn de woorden:

wéek (blz. 63) naast *wèk* (blz. 78). Zie hierboven blz. 239.

1) Niet bij *d*-uitval, bijv. *lèr* 'leer, leder'.
2) *Vée* vermeld ik niet in de tekst; alle betoonde auslaut-*e*'s schijnen *ée* te zijn geworden: *zée, pée* enz.
3) *Pèn* 'soort schadelik gras in het weiland' (blz. 117), ook nederbetuws, zou jongere umlaut kunnen hebben: in niet ver verwijderde dialekten vinden we *panen* e. dgl. vormen (zie Wdb. d. ndl. taal s. v. III *paan* en de daar aangehaalde woordeboeken); maar de veelheid van vormen en de onzekerheid van de oorsprong maken, dat elke hypothese hoogst onzeker is.

gənéefs (blz. 79) naast *nèf* (blz. 110). Zie hierboven blz. 237.

uittə wéeg (blz. 84), *ondərwégəs* (blz. 113 en elders). Zie hierboven blz. 232. Bommelerw. *əwə̊g* = Leuv. *ewéḥ*. Zie blz. 229.

gərégəld (blz. 86). Eer uit 't Beschaafd dan met *é* < *i* (zie boven blz. 237).

vərlêgə (blz. 106). Zie hierboven blz. 239.

rékənə (blz. 113). Zie hierboven blz. 231.

snékə 'sluipen' (blz. 132). Umlauts-*e*? Vgl. ohd. *snahhan* (sterk ww.).

slépə (blz. 131).= Soests *sliəpm* < **slipon* (Holthausen § 62).

stréen (blz. 136). Zie hierboven blz. 232.

Kromstéeg, Kə̊rkstéeg (blz. 138). Uit 't alg.-Ndl.? Of < **stiga* naast ohd. *stëga*?

vémə 'een draad door het oog van de naald steken' (blz. 144). Blijkbaar 'oudere' umlaut. Maar Leuv. *vèsemen* heeft 'jongere' umlaut. 'Oudere' umlaut is vooral in die dialekten begrijpelik, waar onfr. **fatham* in de bet. 'draad' vroeg buiten gebruik is geraakt. Mogelik was dat in het Bommelerw. 't geval. In Soest komt tot heden toe *fām* 'draad' voor, vandaar *imfe̯ⁿamm* 'einfädeln' met 'jongere' umlaut (Holthausen § 105).

wéel 'mat van stro gevlochten, in het biezonder gebruikt om de ruimte tussen hooi en bergkap af te sluiten' (blz. 149). Bezwaarlik = hd. *wedel*, in dat geval met 'oudere' umlaut. Eer = ohd. **wə̊til* of **witil* bij *wëtan* 'binden'.

wéləg (blz. 150). *é* door invloed van de volgende *i*? Zie boven blz. 236.

Alle voorbeelden met *é* uit oude *a* en *i* en met *è* uit *ë* opsommen, dat doe ik niet, alleen wijs ik op een paar kategorieën:

de meervouden *schéep, leei, smeei, steei*, (*eei* < *éei*) in § 45.

hée(*t*) 'heeft' (§ 58), *léet* 'legt', *zéet* 'zegt', verl. deelw. *gəléed, gəzéed* (§ 57).

grépə, gəgrépə e. dgl. (§ 14).

De elders aangetroffen regel, dat vóór *r* de umlauts-*e* de klank van oude *ë* aanneemt, schijnt voor het Bommelerwaards niet op te gaan, altans blz. 145 tref ik *vərtérə* aan. Waarom licht

V.d.W. ons niet in, hoe het vokaalverschil *vərtérə: vərtèrt* (blz. 82) te verklaren is? Hangt het samen met de vokaalverkorting, die in de 2. en 3. pers. enkelvoud zo gewoon is?

We komen nu tot het Oostnoordbrabants, dat in V.d. Brand zo'n voortreffelik beschrijver gevonden heeft. Helaas echter dacht men in 1882 in ons land anders over de eisen van dialektonderzoek dan nu, anders zou V.d. Brand nauwkeuriger zijn klanken hebben getransskribeerd en niet bijv. het verschil tussen *è* en *ae* grotendeels hebben genegeerd, ten einde zo een 'onhebbelijke spelling' te vermijden (Onze Volkstaal 1, 163, noot 2). V.d. Brand heeft wel al opgemerkt, dat *hăenjen* 'handje', *stăetjen* 'stadje', *măechtig, krăechtig, twāelif* een jongere umlauts-vokaal vertonen dan *vrèmt, bèt* enz. (blz. 164), maar overigens leren we weinig uit zijn uiteenzettingen, en wanneer we aannemen, dat de 'jongere' umlaut in gesloten lettergrepen niet met oudere *ẻ*, maar met *ë* is samengevallen, dan doen we dat meer op grond van andere dialekten, dan op grond van V.d. Brand's meedelingen. Bij de zacht-volkomen *e* onderscheidt V.d. Brand helemaal geen kwalitatief verschil en wanneer hij *hêmel, kĕtel, dĕes* ('herwaarts'), *hij nêemt, êet, geschrêven* tegenover *nemen, eten, deel* ('plank, vloer'), *schepel, dees* ('deze', v. en mv.) stelt, dan wil hij daarmee alleen op een kwantitatief verschil opmerkzaam maken. Ik durf niet uit te maken, of het Oostnoordbrabants in deze met het Maastrichts samengaat, waar gerekte *ẻ, i, ë* volgens Houben samenvielen[1)] dan wel met de andere door ons besproken dialekten, waar *ë* een eigen klankrepresentatie heeft. We kunnen echter de eerste veronderstelling voor de waarschijnlikste houden, als we bedenken, dat V.d. Br. Onze Volkstaal 2, 163 de tegenstelling *wèken, smèren, nèèf, èten: tĕeigen, gekrĕeigen, wĕeiten* spesiaal voor 't Gelderse Alfen en niet voor Noord-Brabant opgeeft.

Uit V.d. Brand's glossaar O. V. 1, 194 vv. maak ik op enige

1) Behalve daar waar *i* voor volgende *i* tot *ī* werd.

woorden opmerkzaam, die in verband met wat we boven in andere dialekten vonden, van belang zijn:

appel: eppelken, bag, begsken enz.: umlaut in verkleinwoorden.
bānt: mv. *bēnt, gank*: mv. *gēng, glas: glees* enz.: umlaut in de pluralis.
begenkenis, bèngel 'band', *dempig, kȅmmen* enz.: umlaut in afleidingen.
bekker, pesser enz.: umlaut vóór het suffix *-āri*.
tes 'zak' heeft '*sch*-umlaut'.

We zijn nu het einde van ons onderzoek genaderd. Er is ons gebleken, dat in de ripuaries- en salies-frankiese dialekten van Maastricht, Tongeren, Leuven, Aalst, Antwerpen, de Bommelerwaard en oost-Noordbrabant het verschil tussen *ẻ* en *ë* bewaard is gebleven tot op de huidige dag en dat de 'jongere' umlaut van *a* met *ë* is samengevallen, al hebben dan ook niet al deze dialekten het oude verschil in evenveel gevallen en even konsekwent bewaard als 't Tongerens, Leuvens en Aalsts. In de dialekten van West-Vlaanderen, Noord-Beveland, Groeree, Oud-Beierland, de N.W.-Veluwe, die tot mijn *æ*-groep (zie Tijdschr. 30, 161 vv.) behoren, bestaan die oude verschillen niet meer, zoals uit de grammatika's van Vercoullie, Verschuur, Van Weel, Opprel, Van Schothorst zonder veel zoeken blijkt. Voor het 'Frankies-Saksies' van Elten-Bergh geldt hetzelfde[1)].

1) Als we buiten 't frankiese en frank.-saks. gebied komen, dan vinden we in 't Zaans (dat trouwens een sterk gefrankiseerd dialekt is) en in het Kampens geen onderscheid tussen *ẻ* en *ë* noch als ze kort zijn gebleven noch als ze gerekt zijn. Hetzelfde geldt van 't Gronings van Noordhorn, dat in dit opzicht evenals wat de *o* en *u* in open lettergrepen betreft samengaat met de noordelike ndd. dialekten van Heide en Stavenhagen en blijkbaar ook met 't Eemslands (zie Tijschr. 31, 306 v.); ook de gerekte *i* leverde hetzelfde resultaat op in alle genoemde dialekten (altans in de meeste woorden; vgl. echter Boekenoogen § 40, Gunnink § 70, De Vries § 96). Voor 't Oostgelders geeft Kern Tijdschr. 9, 147 de regels: 1. *è* in open en gesloten lettergrepen = hd. *e, eh* (d. w. z. oude *ë*), - 2. een iets hiervan afwijkende *è* representeert de umlauts-*e*, - 3. *é* in open syllaben = hd. *i* (*ie*). In één punt behoeft dit, naar ik meen, enige rektifikatie: we vinden blijkens blz. 151 in 't Oostgelders *tégen, ézel, knével, éek*, welke vormen ongetwijfeld de klankwettige umlaut-*é* vertonen; daarop wijst de overeenstemming niet zozeer met de hierboven besproken frank. dialekten als wel met de taal van Soest, Assinghausen en Ostbevern, waar - men overtuige zich hiervan bij Holthausen en Grimme - gerekte umlaut van *a* met gerekte *i* is samengevallen. Wanneer nu in Gallée's woordelijst vormen als oost-geld. *kètel* (: twents *ketel*) voorkomen, dan zijn die eer sekundair dan bijv. *kéten* en *ézel*; alleen in gevallen als *bèter* (ook bij Kern blz. 148 vermeld) hebben we klankwettige *è* als 'jongere' umlautsvokaal. Het Oostgeld., zoals 't door Kern is beschreven, gaat ook wat de niet-gerekte *ẻ* en *ë* aangaat met het Assinghausens en Ostbeverns samen, waar deze vokalen niet geheel zijn samengevallen. Wel is dat in 't Soests gebeurd (Holthausen § 51), en Behaghel, Gesch. d. d. Sprache^3 139 schijnt op 't ndd. gebied geen andere toestand te kennen.

Over de Roermondse toestanden en over die van het naburige door Mertens beschrevene dialekt durf ik niets zeggen, aangezien ik uit de schaarse gegevens en de onnauwkeurig weergegeven klanken bij Simons en Mertens generlei konklusies kan trekken.

Hetgeen ik hierboven gegeven heb, is slechts een klein deel van wat ieder taalkundige zonder enige moeite uit onze dialekt-grammatika's kan opdelven. Ik behandelde de ‘jongere’ umlaut van *a* in zijn verhouding tot de oudere en de klankrepresentatie van beide in onze frankiese dialekten. Maar telkens kwamen we ook met andere onderwerpen in aanraking, op sommige waarvan we ingingen, terwijl we andere geheel buiten beschouwing lieten[1)]. Het weinige wat ik hier meedeelde is al voldoende om te doen zien, hoe verkeerde ideën er in omloop zijn over verschillende ndl. taalverschijnsels. Luick spreekt Beiträge 11, 514 op gezag van Franck over het vroege samenvallen van *ẻ* en *ë* in het Nederlands als over een onbetwijfelbaar feit en Franck beweert nog Mnl. Gramm.[2] § 33, dat in 't Mnl. van een onderscheid tussen *ẻ* en *ë* ‘nichts sicheres mehr zu spüren’ is. Bleef 't woord ‘mehr’ weg, dan zou ik er niets tegen durven zeggen, alleen zou ik dan toch konstateren, dat het onderscheid altans in een groot deel van 't gebied in de

1) Zo memoreerde ik bijvoorbeeld slechts terloops (blz. 222, noot 2) de *ī* in limb. dialekten uit *i* vóór volgende *i*.

ME. moet hebben bestaan, ook al is er in de teksten niets van te merken. Welk een rijke oogst zou niet worden binnengehaald, als iemand eens de verschillende dialektgrammatika's van 't ripuariese en saliese gebied tot in alle biezonderheden ging vergelijken en er een vergelijkende klankleer uit samenstelde (liefst daarna ook een vormleer), met de kategorieën-indeling van onze noordnederlandse grammatika's, maar zonder de fouten in details, waarvan V.d. Water's en vooral Houben's boek niet minder krioelen dan de zuidndl. geschriften van Grootaers, Goemans, Colinet en Smout. Het zou gewenst zijn hieraan toe te voegen een overzicht over de isoglossen van sommige afzonderlike woorden; deze zullen trouwens deels buiten het ripuar. en sal. gebied lopen. Evenals ik blz. 214 noot de dialektvormen van *trechter* en blz. 217 v. die van *twaalf* opnoemde, zouden we ze ook zo graag van andere woorden naast elkaar hebben; van twee, die hierboven werden besproken, wil ik hier nog een paar dialektvormen meedelen: *ekster* luidt in 't Westvla, *akster* (*aakster*), in 't Zaans *aakster* (hoe op N. Bev., Goeree, Beierl.?), op de N.W. Veluwe *ē·kstər, - flesch* luidt in 't Wvla. *flasch*(*e*) - vgl. de Gentse vorm blz. 238 -, op Zuid-Beveland ‘dikwerf’ *flasse* (H.Q. Jansen. Zeeland. Jaarboekje voor 1852, blz. 123), maar op Goeree *fle*^{a}*sschə*, op de N.W. Veluwe *fles, vles*, evenzo in 't Zaans.

Den Haag.

N. VAN WIJK.